

Nödåren 1867 -1869

Förord

Från 1940-talets kalas och kafferep minns jag berättelserna om nödåren på 1860-talet. De som berättade hade kanske inte själva varit med, de återgav sådant som de hört berättas.

Att skördarna slagit fel och att det var ont om mat, det fick vi höra. Men ändå har frågan hängt i luften. Hur var det egentligen här i våra bygder, i Holaveden? Det har jag undrat och det ville jag undersöka, om det gick.

Samtidigt vill jag i denna berättelse också ge glimtar från andra håll för att belysa denna svåra tid i vår historia, den brytningstid som detta var.

Det var en brytningstid mellan gammalt och nytt. Det kan alla tider vara, men 1860-talet var i hög grad en brytningstid.

Det var en tid av svält och undernäring, det var en tid då många människor flyttade hemifrån för att söka lyckan på annat håll,

Många flyttade inom Sveriges gränser. Men det stora resmålet var Amerika.

Politiker talar nu om klyftor i samhället, och om utanförskap. 1860-talet var en tid med stora klyftor och stora utanförskap. Det var stor fattigdom. Människovärdet varierade. Kvinnors rättigheter var inte med på den tidens agenda. Kvinnor kallades på den tiden för fruntimmer. Det låg kanske inget elakt i det men inte något positivt heller och med tiden försvann *fruntimren* ur ordlistan.

Apropå ordlistan. Om du tycker att jag skriver ett ålderdomligt språk så har du helt rätt. Till stor del beror det på att jag har många citat från gamla tidningar och gamla handlingar. Jag har då använt kursiv stil, lutande bokstäver för att markera detta.

August i Öjan, min farfars far, föddes 1850 i Kopparp, en by i Ödeshögs socken, där hans föräldrar, Johannes och Sara hade en gård. Familjen flyttade 1851 till mellangården i Gyllinge, där August och hans sju syskon växte upp. August gifte sig 1872 med Ida Andersdotter i Öjan och flyttade dit. Sedan kallades han bara August i Öjan.

Här ovan till vänster sitter Johannes och Sara, Augusts föräldrar. De var båda födda 1822, hon i Grankärr i Vireda och han i Kopparp i Ödeshög. De fick åtta barn, sju söner och en dotter. Alla utom August flyttade till Amelrika. Johannes och Sara har därför många flera ättlingar i Amelrika än i Sverige. Fotot till höger visar August och Ida i Öjan, han född 1850 och hon 1851.

Byarna Kopparp, Gyllinge och Öjan, gränsar till varandra. August höll sig kvar på hemmaplan. Han kommer att vara något av den röda tråden i denna berättelse.

Skolgången för August vet vi inte så mycket om. Detta var i folkskolans barndom och i Ödeshögs socken fanns en fast skola i Ödeshög och en *flyttskola* i södra delen av socknen. Den var inhytt i bondstugor här och där.

Ibland låg den i Lilla Krokek, ibland i Haddåsen eller Tällekullen. Det blev långa skolvägar för den som kanske från Porsarp längst i väster skulle gå till Tällekullen, genom Börstabols stora skogar.

Men under Augusts skoltid blev det förmodligen två flyttskolor i södra delen av socknen. En låg kanske i Lilla Krokek och en i Fogeryd, kanske flyttade de mellan bondstugorna. I skolorna utdelades bröd dagligen åt de fattigaste barnen.

Skolan ansågs inte som helt obligatorisk. När det var mycket arbete hemma på gården fick barnen stanna hemma.

Skolämnena var Luthers stora och lilla katekes utantill, biblisk historia nästan utantill och vidare svensk historia och geografi, men inte så noga. Skrivning och räkning blev det inte heller mycket av.

I Stora Åby socken fanns en fast skola vid kyrkan samt en i södra delen av socknen.

På 1860-talet bodde nästan alla människor kvar på landet. Torp och backstugor nådde vid den tiden sitt största antal. Allt följde naturhushållningens principer. Det var ont om pengar. Köpta varor förekom sällan, det var byteshandel.

Det var skördarna som avgjorde om människorna kunde leva gott eller om det nya året skulle bli ett svältår. Alla bondgårdar, torp och backstugor var överfyllda med människor. Alla levde på vad jorden och arbetet gav.

Jordbruket hade ännu gamla och primitiva brukningsmetoder. Kroken, eller årdret var en krokig ekgren, kanske med järnbill, plojen var på gång, men ännu inte allmän, harven var av trä och med träpinnar eller kanske järnpinnar. Det var slagtröskning och det var trånga ladugårdar där djuren svältföddes om vintrarna.

Laga skiftet hade ännu inte genomförts, mer än i enstaka fall. Det var mycket sambruk och gemensamt arbete. Husen i byarna låg tätt. Utflyttningarna hade ännu inte börjat.

Backstugorna hade ökat i antal, kanske en sexdubbling på 100 år räknat från mitten av 1700-talet. Torpen hade också ökat, men inte riktigt så mycket. Backstugusittarna beskylldes ibland för att vara lata och att de var en belastning för samhället. Det var så som de styrande såg dem i dåliga tider, med dåliga skördar. Då ökade antalet fattiga. Men så länge det fanns arbete var backstugusittarna välsedda.

De klarade sig bra i goda tider när bönderna hade arbete åt dem och när skördarna var goda. Många av dem hade eget potatisland, och potatis var deras huvudrätt. Men dåliga år drabbade även deras potatisland och när de inte fick något arbete av bönderna blev det svältläge för backstugornas folk. De utgjorde reservlaget. Men i goda tider, med goda skördar och gott om arbete kunde även de äta sig mätta och leva bra.

Torparna hade något bättre reserver. Många av dem arbetade på gården en eller två dagar i veckan. De hade också mera av egen odling, jämfört med backstugornas folk.

Men det var under dåliga skördeår som krisen kom. Först kom den i backstugorna, sedan i torpen och sedan hos småbönderna. Alla levde på vad jorden gav. Spannmål och potatis var på den tiden av mycket större betydelse än idag.

Detta var före ICA och Konsum. I städerna fick man gå till torget och handla. Speceriaffärer började dyka upp vid denna tid, men det

var torghandeln som dominerade. Det skulle den göra ännu långt in på 1900-talet.

Flyttningen till städerna hade börjat vid mitten av 1800-talet, men bara lite försiktigt. Det var efter nödåren i slutet av 60-talet som utflyttningen tog fart.

Foto från Öjan 1909. Det har varit födelsedag och här på fotot ser vi stående från vänster Ernst och Elsa i Skorperyd, Selma och Ernst i Öjan. Selma har sonen Gösta på armen. Sittande från vänster är Sofia Gustafsdotter, Ida och August samt Henry, nio år detta år. Stående framför ser vi Ivar och Elvir, födda 1905 och 1902. Här på fotot finns fyra generationer där alla känner varandra och ger varandra trygghet och kärlek.

En stor grupp var också de som i kyrkoboken skrevs som inhysta. Sådana fanns nästan i varje stuga. De kunde inte själva försörja sig. Kanske kunde en del av dem arbeta något lite. Många hade kanske släktband som räddade dem från svälten och undergången. Annars blev de fattighjon och hade en mycket dyster tillvaro.

Det var nödårens hunger, svält och undernäring på 1860-talet som tvingade människor att flytta från sina torp och backstugor. Kanske hade deras fäder bott där i många generationer. De flesta var från gammal bondestam men som hamnat utanför bondens led.

Och nu gick det inte längre. Det hade blivit för många munnar att mätta. Maten räckte inte. Först försvann backstugorna och senare försvann även torpen.

Biskopen Esaias Tegnér skrev att det var freden, vaccinet och *potäterna* som låg bakom den stora befolkningstillväxten under 1800-talet. Ingen dog längre i krigen, vaccinet minskade kraftigt barnadödligheten och potatisen blev en räddning undan svälten för många, men bara till en viss gräns.

I kyrkoböckerna kan vi följa barnadödligheten. Fram till mitten av 1800-talet dog nästan hälften av alla barn före 10 års ålder. Då kan vi bättre förstå att det sedan blev fullt i torp och backstugor.

Innan jag går in på berättelsen om nödåren vill jag gärna berätta mera om August, min farfars far.

August var med i den stora publiken vid den sista avrättningen vid Galgen i Gränna den 24 augusti 1864. Då var han 14 år. Flera tusen människor stod där och såg på när Ville Tolf halshöggs.

När nödåren på 1860-talet utspelade sig var han 17-18 år. Han kunde på nära håll följa den svält och undernäring som utspelade sig, främst i torpen och i backstugorna.

August hade sju syskon. Alla hans syskon emigrerade till Amerika. Varför Augusts syskon emigrerade vet jag inte. Någon av dem hade kunnat överta föräldragården i Gyllinge. Men Amerika hägrade. Som en löpeld spred sig drömmen om Amerika

Foto från Kopparp, omkring 1890. Husen som syns på bilden är ännu kvar .
Fotot från Arto Johansson.

Nödåren 1867 - 1869

Det har gått 150 år sedan dessa nödår. På julkalas och släktkalas hade äldre och minnesgoda människor berättat om nödåren och alla dess olika faser. Men under årens lopp hade detaljerna fallit i glömska.

Jag vill här försöka återkalla en del av dessa gamla minnen. Jag har bläddrat i Gränntidningen, Corren, och Jönköpings-Bladet och en del andra handlingar och böcker.

Gränntidningen kom ut en gång i veckan och kostade fyra riksdaler per år. Corren kom ut två gånger i veckan och kostade åtta riksdaler per år. Jönköpings-Bladet kom också ut två gånger i veckan och kostade sju riksdaler per år. Det tillkom sedan en kostnad för hembärningen, 50 öre för Gränntidningen, per år.

Men jag tror inte att det fanns många prenumeranter i våra bygder. Lantbrevbäringen började inte förrän på 1890-talet. Men kanske att de bönder som åkte till torget i Ödeshög varje tisdag köpte en tidning ibland, eller läste den på Carlströms i Ödeshög. Vid kaffeborden på Carlströms serverades många nyheter. Eller kanske på torget i Gränna på onsdagarna, med kaffe på Anzons salong. Och sedan gick samtalen vidare i stugorna och när människor träffades. Nyheterna spreds snabbt.

Nödår vill gärna klumpa ihop sig och komma två eller flera i rad. De nödår som jag nu vill berätta om var tre. Det var 1867, det kalla och blöta året och det var 1868 som var det torra året. 1869 var ett normalt år men det kallades *det svåra* året, då svälten slog till på allvar efter felslagna skördar. Det var tungt att vänta på den nya skörden. Alla väntade med spännt intresse på hur den skulle bli. Den blev bra. Svälten var över – men det tog tid innan den första brödkakan kom på bordet.

Det kalla och blöta året 1867

År 1866 hade ringts ut och ett nytt år, 1867 hade kommit. 1866 hade varit ett bra år. Skördarna var bra, vete, råg, korn, havre, blandsäd, vicker och ärter, potatis och rovor, ja allt hade gått bra. Skörden blev över medelmåttan. Så var skörderapportens slutkläm för år 1866. Men det gällde här i våra bygder. I Norrland var det annorlunda. Det återkommer jag till.

Östergötland hade ännu inga järnvägar. Östra stambanan via Norrköping och vidare till Nässjö hade diskuterats länge, men inget mera hade blivit gjort. De som från Stockholm ville åka tåg till Malmö fick åka västra stambanan mot Göteborg med byte i Falköping och sedan tåg mot Nässjö över Jönköping och sedan

vidare till Malmö. De flesta låg då över natt på järnvägshotellet i Jönköping. Det heter Stora Hotellet idag.

Året 1867 började med stark storm och snöyra. Kyla och snöstormar gjorde att tågen blev stående, där det fanns sådana. I Östergötland fanns ännu inga tåg. Vättern var frusen och snötäcket gjorde slädföret utmärkt, för den som vågade sig ut. I februari kom en period med blidväder och snön försvann. I början av mars kom vinter och kyla tillbaka. Våren blev mycket sen.

Skörden ser fin ut på denna bild. Här syns ingen missväxt. Tre män mejar säd med lie och bakom dem går tre pigor. De har var sin liten krok och *tar upp mejen och binder necker eller kärvar*. Bakom dem går en tredje man och tar hand om kärvarna och sätter dem i grupper, rökar.

Okänt foto.

I Stockholm hade julhandeln 1866 gått mycket dåligt. Folk hade inga pengar att handla för. Antalet fattiga hade ökat. Nöden var stor bland Stockholms många fattiga, husvilla och hungrande människor. Många kom till fängelserna och ville bli intagna som fångar, bara för att få mat.

Arbetslösheten var stor och det bidrog till människors elände. Insamlingar ordnades runt om i landet till förmån för de fattiga i Stockholm. Men det var inte bara Stockholm som drabbades. Det fanns fattiga överallt, i alla städer och i torp- och backstugor på landet också. Detta blev en fråga för riksdagen. Det diskuterades i alla läger. Sockenmagasin var en del av diskussionerna.

Det fanns många grindar på våra landsvägar, skrev Corren. Några grindar kunde tas bort men många måste vara kvar. Enligt en kunglig kungörelse skulle alla grindar hållas öppna från 1 november

till den 15 maj påföljande år. Sommartid däremot fick de hållas stängda. Detta var på hästskjutsarnas tid.

Postdiligensen avgår från Grenna:

Till Jönköping varje måndag, tisdag, torsdag och lördag kl. 7 fm.

Till Skeninge varje tisdag, onsdag, fredag och söndag kl. 4 em.

Annonsen var införd i Grännatidningen onsdagen den 24 april 1867

Som vi ser i annonsen ovan åkte en postdiligens fyra gånger i veckan i vardera riktningen på vägen mellan Ödeshög och Gränna. Gästgivargården i Holkaberg hade flyttats till Sjöberga utmed den nya vägen 1852. I Sjöberga var det hästbyte. Denna postdiligens kunde också ta med passagerare.

Gästgivargården i Sjöberga. Fotot taget 1903 men huset torde sett ungefär likadant ut vid tiden för nödåren 35 år tidigare. På bilden syns familjen Hedin. De hade flyttat dit år 1900.

Jag tänker på de personer som emigrerade till Amerika från våra bygder. De flesta tog kanske tåget från Jönköping till Göteborg, några kanske tog kanalbåten dit. Men hur tog de sig till Jönköping de som tog tåget därifrån? Tog de postdiligensen, eller tog de ångbåt från Gränna? Hur mycket packning hade de med sig till Amerika? Dessa frågor återkommer jag till.

Spannmålspriserna kan vara intressant att följa dessa nödår. På torget i Linköping den 3 april 1867 kostade vetet 23-24 riksdaler, ärter 16-17, korn 13-14, blandsäd 8-9 och potatis 5-6 riksdaler, allt räknat per tunna. Vi återkommer till spannmålspriserna.

Vintern blev lång, detta år 1867. Ännu den 13 april var det fint slädföre. Den 2 maj var det snöyra hela dagen. Ångbåtarna ville starta säsongen men isen på Vättern låg kvar.

Från Vadstena rapporterades den 27 april att islossningen på Vättern gick långsamt. Över Vadstenaviken kunde man ännu köra med hästar och oxar.

Sammanfattningsvis konstaterades att året 1867 hade en av de kallaste vintrarna och den kallaste vår som någon kunde erinra sig. Snön låg kvar i södra delen av landet till den 20 maj och i norr till den 3 juli. Sådden blev sen och pågick ända in i juli.

Vattenståndet var högt berättade Corren. Sjön Roxen hade svämmat över och vattnet stod högt över vägen mellan Linköping och Vreta kloster. Där fick man åka båt.

Det var hög tid för vårbruket. Men vårsådden fick vänta. Jorden var seg och kall och sur och det snöade då och då.

Den första maj firades med storm och snöyra i Jönköping. Den 2 maj kom bönder från landsbygden till stan, åkande på släde. Så långt man kunde se norrut från Jönköping var det is på Vättern.

Från Stockholm rapporterades den 8 maj att sjöfarten där hade startat. Fyra fartyg hade uppenbarat sig på Strömmen. De kom från Göteborg, från Lybeck, Norrköping och ett från England. På Skeppsbron hurrade människorna när den första båten lade till.

Den 9 maj *gick Vättern upp* och den första ångbåten kunde anlöpa Jönköping. Men kanalbåtarna till och från Stockholm kunde inte börja eftersom vattenståndet var för högt vid Norsholm. Båtarna kunde inte komma in i kanalen. Den 16 maj kunde ångaren Tegnér starta på sin första resa från Jönköping till Stockholm detta år.

Från Norrbotten och Västerbotten kom nödrop. Skördarna hade slagit fel där under flera år. Därtill kom denna stränga vinter, som inte ville ta slut. Det ordnades insamlingar på olika håll. Från Amerika sändes ett helt fartyg med spannmål till de hungrande norrlänningarna.

Onsdagen den 15 maj 1867 hade Gränntidningen en annons för dem som ville emigrera till Amerika.

För utvandrare till Amerika.

Genom det välkända amerikanska emigrantkompaniet erhåller utvandrare bekvämaste och billigaste överfarten från Göteborg över Hull och Liverpool till Newyork med snabbgående engelska postångfartyg.

Bland många andra fördelar som detta kompani erbjuder emigranter, må nämnas att det har skickliga svenska tolkar i Hull och Liverpool, som ledsagar emigranterna och deras saker kostnadsfritt genom England, samt att den välkände svenske kaptenen G R Jaensson tar emot och hjälper dem med råd och vägledning vid framkomsten till Newyork.

Ångfartyg avgår från Göteborg varje fredag samt från Liverpool varje onsdag och lördag.

Passageraretaxan från Göteborg till Newyork är följande:

Person över 12 år, rmt riksdaler	150
Barn mellan 1-12 år,	75
Barn under 1 år,	9

Fritt bagage: Å sjön: 10 kubikfot. Genom England: 100 skålpund(ca 42½ kg).

Uti dessa priser är god och tillräcklig kost för hela resan, kvarter i Liverpool, samt läkarvård och medikamenter, ävensom landstigningspengar i Newyork. För att med säkerhet erhålla plats är det nödvändigt att till undertecknad lämna handpenning av 20 riksdaler rmt en månad förrän man önskar resa från Göteborg.

Råd och upplysningar samt närmare underrättelser meddelar undertecknad. Grenna i maj 1867. Bernh. Hörlin.

I Corren skrevs den 11 maj att sjöfarten till Linköping nu hade öppnats. Men vad vädret beträffar, skrev tidningen, är det så kallt att det är *tillåtet att bära päls*. Full snöyra rådde häromdagen. Från Vadstena rapporteras att ångbåtstrafiken på Vättern hade öppnats. Ångaren Örn lyckades ta sig genom isfältet i Vadstenaviken.

Den 18 maj hade ångbåtstrafiken till Stockholm öppnats även via Mälaren. Båtarna gick in i Mälaren genom Södertälje kanal. Men samma dag rapporterades från ångaren Per Brahe som lämnade Stockholm den 17 maj att den efter en och en halv timme stötte på fast is i Mälaren. Ångaren måste backa och gå tillbaka och sedan söka sig närmare södra stranden i Mälaren. Sedan låg leden via Södertälje öppen och nästa dag hade ångaren nått Norsholm i Roxen.

Samma dag rapporterades i Corren att sjöfarten i Vänern hade öppnats, men att den åter stängts på grund av ishinder. Detta var den 18 maj.

För oss nutida människor i växthuseffektens tidevarv låter dessa rapporter egendomliga. Idag finns det knappast is på Nordpolen.

Den 29 maj rapporterades i Corren om snöyra. Det fortsatte under natten. Nästa dag låg snön 3-4 tum tjockt och på gatorna åkte folk i slädar.

Onsdagen den 5 juni rapporterade Corren att isen i Kvarken ännu var fullt körbar och att några handelsmän från Umeå farit över till Vasa i Finland.

Den 15 juni 1868 rapporterades från Vadstena att *pingsten hade avlöpt i all tysthet. Denna gröna vinter lockade inte till utflykter. Den vanliga vallfärden till Omberg på annandagen (Ann-da Hjässe) hade inte många deltagare. Värmen lät vänta på sig. En kyligare och otrevligare väderlek så här långt fram på året kunde ingen erinra sig.*

Vintern hade varit kall. Våren och sommaren var också kalla. För många blev detta ett år utan sommar. Man satte potatis men den började aldrig gro. Tjälén låg kvar och potatisen togs upp igen och blev mat.

Den 18 juni hade Corren ett reportage från Jönköping. Det var högt vattenstånd i Vättern, i Munksjön och i Rocksjön. Gator och gårdar i staden låg under vatten. Kanalerna svämmade över och själva torget hade sin egen *syndaflod* och man fick där gå på stockar och bräder. Hovrättens tjänstemän fick en tid ta sig fram på en bakväg till ämbetshuset. Maderna, stadens trädgårdar, låg under vatten.

Järnspisen introducerades vid mitten av 1800-talet och revolutionerade matlagningen. Förut hade man lagat mat på en brandring i öppna spisen, där man kunde sätta kokkärnen. Den 17 juli annonserade P Björkegren i Gränatidningen om en begagnad, felfri järnspis av Bolinders fabrikat No 3 med *reservoir* av koppar och en skorsten av valsad järnplåt. Priset angavs inte.

Den 20 juli 1867 var följande annons införd i Corren:
*Undertecknad anländer till Linköping i början av augusti med **Hydro-elektriska giktkedjor, från 4 till 10 riksdaler stycket.** Dessa kedjor är särdeles bra mot gikt, kronisk reumatism, ben- och höftvärk, frossa, lomhårdhet, krampdrag, hjärklappning, blodkongestioner åt huvudet och bröstet samt flera slags ögonsjukdomar. Huvud och tandvärk upphör vanligtvis tio minuter efter kedjans begagnande.*

Elektriska öron- och fingerringar.

De förstnämnda kostar 50 öre paret och är ett bra medel mot huvud-, öron- och tandvärk. Gust.Brolin

Kanske de också kunde hjälpa mot kalla vintrar och kalla somrar tänkte många av tidningens läsare.

Brännvinstillverkningen under 1866 uppgick i riket till 15 438 467 kannor. Brännvinstillverkningen kom senare under diskussion. Många krävde stopp för brännvinstillverkningen i dessa tider med matbrist. Potatisen borde bli mat till de hungrande i stället för att bli

brännvin, Dessutom drevs livsmedelspriserna upp. Men att ändra sådant var omöjligt.

Utvandringen till Amerika är omfattande, skrev Corren den 26 juni 1867. I går avreste 4-500 personer med ångfartyg från Göteborg till England, för vidare resa till Amerika.

Sommaren dominerades av kraftiga regn med översvämningar. Hösten kom tidigt med frostnätter, långt innan skörden var klar. Även höskörden drog ut på tiden, långt fram på hösten, på grund av det regniga vädret.

Till en början såg skördeutsikterna bra ut men ju längre sommaren gick, desto sämre blev prognoserna. Från Norra och Södra Vedbo (Säby, Linderås och Adelöv m.fl. socknar) meddelades att vårsåden skördats men att den bara till en del kunnat inbärgas på grund av ihållande regn.

Apotekaren Kinnman i Linköping var en stor svampälskare. Han höll föreläsningar i ämnet och menade att de fattiga under den svåra tid som väntade kunde få en sund och välsmakande föda genom att torka och insalta svamp.

Den 11 september 1867 skrev Corren att rågen var inbärgad och att höstsådden var nästan klar. Vetet hade börjat mejas och till någon del även kornet.

Den 18 september skrev Corren att nöden i Västerbotten *var av hotande beskaffenhet*. Länsstyrelsen där hade ansökt om statsbidrag för att köpa spannmål och mjöl.

Regeringen anvisade 180 000 riksdaler, vilket inte skulle räcka. Behoven var stora och hungersnöd stod för dörren. Därför måste den privata hjälpverksamheten komma till, annars kommer tusentals människor att svälta ihjäl. Så var den allmänna bedömningen.

Det fanns dock här och där undantag från den mörka bilden. Från Eksjö skrevs den 28 september att väderleken i Eksjö varit mycket bra hela sommaren. Skörden var den bästa på flera år. Det enda negativa var att frosten för ett par veckor sedan skadade potatisblasten.

Lördagen den 12 oktober 1867 skrev Corren att hela förra veckan samt hittills i denna vecka hade det regnat utan uppehåll. Det hade också varit frostnätter. Stora fält omkring Linköping samt i södra delen av länet stod ännu fulla med mejad vårsäd. Här och där var den inte ens mejad. Mycket ärter var ännu kvar ute på fälten.

Potatisen var här och där under upptagning, men inte allmänt. Jorden var för sur.

Spannmålspriserna sköt i höjden. Den 9 oktober kostade vetet på torget i Linköping 33-34 riksdaler, rågen 23-24, korn 17-18, havren 10, potatis 5-6, kålrötter 4 riksdaler, allt per tunna. Ärtor hade ännu inte synts till på torget. Alla matpriser var i stigande.

Den 19 oktober skrev Corren att ett parti spannmål hade kommit till Linköpings hamn, skänkt till nödlidande i Norrland. Ångfartygen Hans Brask och Linköping skulle kostnadsfritt leverera detta till Stockholm för vidare transport.

Till de nödlidande i Norrland har via Länsstyrelsen i Östergötland insamlats 23 846, 99 riksdaler.

I Gräna hade insamlingar till de nödlidande i Norrland den 13 november inom stadsförsamlingen nått upp till 384 riksdaler och inom landsförsamlingen 540 riksdaler samt därutöver ett parti spannmål.

Nöddrop kom från många andra håll också, från Jämtland och från Dalarna. Det ordnades insamlingar på många håll. Änkedrottningen skänkte 300 riksdaler till Dalarna.

I tidningarna fanns också goda råd om hur brödet kunde drygas ut, inte bara med bark. Hälften vardera av rovor och rågmjöl blir ett gott bröd, potatis och rågmjöl går också bra.

Särskilt hårt drabbades de fattiga, de obesuttna. De brukade leva på den arbetsförtjänst som de kunde få från bönderna. Men nu fanns inga arbeten att få. Vi kan ana att skillnaden mellan ett bra torp och en liten gård inte var så stor. Det var förmodligen dåliga tider även för många småbönder.

Regeringen skrev och framhöll vikten av att arbeten ordnades för de fattiga samt också att varje kommun skulle beräkna tillgång och behov av spannmål, såväl till brödföda som till utsäde.

Detta ledde till en inventering i varje kommun, som på den tiden var varje socken. Jag kan här redovisa några socknar i vår närhet. I Småland har jag inte funnit sådana redovisningar.

Från Sya meddelades att spannmål fanns till kommunens behov, men bara om spritbränningen genast inställdes, annars kunde de fattiga inte räddas undan hunger och elände. Arbetsförtjänst fanns inte inom kommunen vintertid, då odling och dikesgrävningen inte kan företas. Men man uttalar den önskan att nästa riksmöte måtte bevilja medel till östra stambanans fortsättning.

Från Västra Tollstad meddelades att spannmålstillgången ansågs vara tillräcklig. För att ordna arbetsförtjänst hade beslutats att uppköpa lin till spånad för kvinnor. För män ordnas arbete genom sönderslagning av sten till väggrus.

Stora Åby svarade att spannmål och potatis fanns till socknens behov, med undantag för råg och vårutsäde. Arbetsförtjänst anmodades en och var att bereda åt sina på ägorna boende. Det önskades att statsbidrag skulle ges till järnbanans fortsättning, vilket skulle ge arbetsförtjänst och lindra de fattigas bekymmer.

Svanshals svarade att spannmål finns mer än behovet. Arbetsförtjänst har icke saknats. För dem som önskar arbete finns sådant på Kyleberg och på Omberg.

Trehörna svarade att spannmålstillgången här sällan motsvarat behovet och att detta var ett bekymmer. Kommunalstämman har ansökt om att vid pastorsbostället Pukeryd få avverka 20 tolfte äldre och överflödiga barrskog, varav den kontanta behållningen finge användas av kommunen, varigenom arbetsförtjänst kunde beredas. Man menar också att Östra stambanans fortsättning var bästa utsikten till arbetsförtjänst.

Från Ödeshögs socken har jag inte funnit något svar. Jag har då sökt i kommunalstämmans protokoll, och den 10 december 1867 fann jag följande svar på Landshövdingens framställning: *yttrade församlingen enhälligt att hur svåra tiderna än är, det icke är skäl att ställa till med några allmänna arbeten, som alltid gå med förlust, utan skall var och en hemmansägare ansvara för att de som bor på hans ägor, om de kan arbeta, få sitt nödiga uppehälle. Vill de inte lyda husbondens tillsägelse borde de lagligen efterhållas.*

Kommunalnämndens ledamöter skall var och en i sin rote vaka över att detta beslut efterlevs.

Hur det formella svaret skrevs vet vi inte.

Onsdagen den 18 december 1867 kom i Gränntidningen ett upprop om julgåvor till de fattiga. Där anges att *de hjälpbehövande är i år långt flera än förut, varför det nu behöves rikligare gåvor. Måtte var och en besinna att det är saligare att giva än att taga.* Detta var adresserat till de mer förmögna invånarna.

Vi börjar nu i vår berättelse närma oss slutet av 1867. Ångaren Örn som skötte trafiken i Vättern försökte hålla ut så länge som möjligt. Det gick bra till de hamnar som ännu var isfria, nämligen Hästholmen, Gränna och Jönköping. Det gick bra ända fram till julaftonen. Men då blev det 24 grader kallt och nordanvindar. De sista passagerarna till Jönköping fick landsättas på isen och sedan skyndade sig ångaren tillbaka till sitt vinterkvarter i Hästholmen.

Ångbåtssäsongen var över för detta år. Ångbåtstrafiken till och från Stockholm via Göta kanal avslutades redan den 23 november.

Spannmålspriserna sköt ytterligare i höjden. På torget i Jönköping kunde man den 21 december köpa vete för 34-35

riksdaler, råg 27-28, korn 19-20, ärter för 32, potatis 6 och kålrötter för 5:50 riksdaler per tunna. Detta var en fördubbling av priserna.

Den starka kölden under årets sista vecka blev för mycket. Då frös Vättern. Vid en häftig storm gick den upp igen men dagen därpå lade sig åter Vättern nu definitivt för vintern.

Hur blev skördarna i landet detta år? Det visade sig att sex län hade fått medelmåttiga skördar, nämligen Uppsala, Östergötland, Kristianstad, Malmöhus, Bohus och Elfsborgs län.

Nära medelmåttan blev skörden i tre län, nämligen Sörmlands, Kronobergs och Örebro län.

Under medelmåttan blev skörden i tio län, i Jönköpings, Kalmar, Blekinge, Hallands, Stockholms, Gotlands, Västmanlands, Skaraborgs, Kopparbergs och Gävleborgs län.

I Värmland hade det blivit dels under medelmåttan och dels missväxt. Missväxt blev det också i Västerbotten.

Nära missväxt hade det blivit i tre län, Väster-Norrland, Jämtland och Norrbotten.

Om skörden gemensamt för hela riket blev omdömet att den utfallit under medelmåttan.

Men samtidigt var 1867 ett bra år för svensk spannmålsexport. De stora gårdarna exporterade spannmål, främst havre, till England.

Spårvagnarna i London var hästdrivna och dessa spårvagnshästar fick äta svensk havre. Samtidigt som vi exporterade mer spannmål än nånsin tidigare fick många människor i Sverige svälta.

Innan vi går över till år 1868 vill jag bläddra lite i protokollen från kommunalstämman och kommunalnämnden i Ödeshögs socken för år 1867.

Det rörde sig mycket om fattigvården. Ett nytt fattighus skulle byggas. Det nuvarande låg nära kyrkan och det ansågs inte vara bra. Det nya skulle ligga i skogsbygden föreslog några ledamöter. Men så blev det inte.

Den tidigare indelningen i rotar upphörde. Fattighjonen skulle vara hela socknens angelägenhet, ingen uppdelning på rotar. En ny uppdelning gjordes. Hel fattigdel erhöll 11 personer, $\frac{3}{4}$ fattigdel 15 personer, $\frac{1}{2}$ fattigdel 21 personer, $\frac{1}{4}$ fattigdel 8 personer. Det var således 55 personer, vissa med sina barn, som var fattighjon. Men flera väntade på att få plats i denna grupp av fattiga.

I fattighuset fanns 11 personer intagna. Sköterskan där hette Dina Segerberg. Hon var också fattighjon och erhöll hel fattigdel samt

dessutom 50 riksdaler. Då var hon också skyldig att utföra det arbete som förelagts henne.

Elva barn hade genom kommunens försorg utackorderats till högstbjudande. Alla är namngivna i förteckningen.

Detta var på oxarnas tid. Alla bönder hade inte hästar. Men då hade de i stället oxar eller stutar. En ox var en tjurkalv som kastrerats. Han blev sedan stut och när han var fyra år blev han ox. Oxarna var sävliga men de var starka. Detta foto har okänt ursprung men här visas tydligt sele och remtyg.

Det torra året 1868

Det nya året började med dålig ekonomi och *med ladorna halvtomma*. Detta talesätt med tomma eller halvtomma lador har tydligen gått i arv till dagens politiker. Men åter till allvaret. Svälten var en realitet för många. Tänk dig föräldrar som inte har mat till sina barn. Hur känns det i moderns hjärta?

Fattigdomen i städerna var ett problem. I Nyköping hade den mekaniska verkstaden stängt. Arbetarna tvingades söka arbete på andra orter och hade lämnat sina familjer kvar åt fattigvårdens omvårdnad. Bara till julen hade fattigvården lämnat understöd åt 700 människor. Att komma in i fattighuset var en dröm hos många. Men Nyköping hade sällskap med många andra städer som hade liknande problem. Det gick inte att få ett arbete ens för bara maten.

I Gränna startade den 9 januari 1868 en arbetsinrättning för medellösa kvinnor. *Spånad, stickning och vävnadsarbete kan varje helgfri torsdag få mottagas i stadens nya hus vid torget, från kl. 9 till 11 fm, och färdigt*

arbete avlämnas också där samma dagar och tid. Någon kontant arbetslön utdelas inte, men i stället kan de till nedsatt pris hos herr handlanden Carl Björkegren köpa mjöl, gryn och ärter m.m.

Den 4 februari hölls marknad i Gränna. Den var ringa besökt. På torget fanns gott om lantmannaprodukter och priserna var höga. På kvällen uppstod ett blodigt slagsmål vid norrtull mellan lärlingar och bonddrängar.

Den 19 februari 1868 hade Grännatidningen följande uppmaning: Herrar stadsfullmäktige borde se till att i skolan varje dag utlämna ett stycke bröd med ost till fattiga barn. Läraren skulle säkert åta sig att till de verkligt behövande vid frukostrasten utdela dessa födoämnen. Att detta är nödvändigt i dessa svåra tider torde alla inse.

I samma tidning skrevs att utvandrarerna till Amerika torde i år öka i antal. Med ångbåten Örn avreste i går från Gränna socken över Jönköping 30 unga män.

Onsdagen den 4 mars 1868 hade Grännatidningen en annons till hugade emigranter.

Fredrik Nelson, Göteborg, Nya Haga No 10, från detta års början i förening med Liverpool – Newyork Philadelphia Kongl. Postångbåtsbolaget, befordrar emigranter från Göteborg till Newyork över Hull och Liverpool, till billigaste pris och på bekvämaste sätt. Varje fredag afton avgår ett Kongl. Engelskt postångfartyg från Göteborg till Hull, därifrån emigranterna befordras på bantåg till Liverpool, varifrån överresan göres till Newyork på 9 till 12 dagar med de stora, bekvämt inredda och snabbgående, ovannämnde linje tillhörande Kongl. Engelska Postångfartygen.

Med dessa ångfartyg, de enda postbåtar som överföra emigranter till Newyork, befordras endast sådana emigranter från Sverige, som avsändas genom Fredrik Nelson, Göteborg.

För hela resan från Göteborg till Newyork är för bolagets emigranter flera nya bekvämligheter ordnade. Emigranterna följs under hela resan från Göteborg till Liverpool av bolagets ledare och tolkar, som även svarar för transport och inlastning av deras bagage, kostnadsfritt logi och förläggning i Hull och i Liverpool. Mathållningen ombord på ångbåtarna anpassas efter svenska vanor och bruk. Vidare meddelas, skriftligen eller muntligen av John Davison, Grenna och Röttle.

Detta var en annons med lokal anknytning. Hur många som kontaktade denne John Davison i Gränna kan vi undra.

Den 7 mars 1867 rapporterades från Umeåtrakten;

Här är som förut, nöd och elände vart man vänder ögat. Att tillståndet inte kan förbättras under vintern är klart, utan eländet måste bli allt större, i synnerhet som mjölportionerna blir allt mindre. Gud vet hur det arma folket skall kunna livnära sig till våren. Här dör mycket folk i hunger-tyfus, vilken tillsammans med kopporna rasat här sedan hösten. I går kom en utsvulten stackare hit från fjällen, och han hade troligen inte sett mat på länge. Han åt så glupskt att han efter några timmar dog av kolik.

Onsdagen den 11 mars 1868 kunde man på torget i Norrköping köpa vete för 32-34-36 riksdaler, råg 26-28, ärter 27-30, korn 18-22, havre 10-11, potatis 9-10 riksdaler tunnan.

Den 7 april var sjöfarten öppnad. Då ankom ångfartyget Bråviken till Skeppsbron i Stockholm. Men sjöfarten in till Linköpings hamn tog ytterligare ett par veckor. Undan för undan kom de olika ångfartygen med sina annonser i tidningarna.

Onsdagen den 8 april 1868 rapporterades från Vadstena att nu är Vadstenaaviken fri från is och ångaren Örn kan då även trafikera Vadstena.

I tidningarna blev det fler och fler annonser om auktioner, där människor sålde sina torp, sitt lösöre och sina gårdar och anledningen uppgavs vara att de skulle resa till Amerika. Jag har här tagit med två sådana annonser ur Gränntidningen.

Tisdagen den 14 april 1868 kl. 2 em. försäljes genom auktion i Gransbo på Långlidens ägor i Gränna socken hela lösöreboet hos Johan August Andersson som ämnar resa till Amerika. Koppar, järn och trävaror, ett väggur, en byrå, en dragkista, kistor, skåp, skrin, bord, stolar, dragsängar och soffor, laggekål, snickareverktyg, en hyvelbänk, en vävstol, kökssaker, glas, porslin, en järnharv, säng- och linkläder, mans- och kvinnsgångkläder, dukar och servetter, diverse sorter garn, sex skålpund svart ull, får- och kalvskinn, tre tunnor potatis, viktualievaror av fläsk.

Kreatur: två kor som står på reddan att kalva, tre får med lamm, byggnadstimmer efter en nedtagen ladugård, som får genast avhämtas, inköpt foder av hö och halm som får avhämtas. Köpare erhåller kredit till den 1 augusti, eller ock betala vid anfordran.

*Dunarp den 27 mars 1868
J Svensson*

Johan August Andersson arrenderade torpet Gransbo på Långlidens ägor och bodde där med hustru och tre barn. Blev det någon auktion, blev det någon resa till Amerika? Ännu 1877 bodde familjen kvar på torpet Gransbo. Det blev troligen ingen resa. De

ångrade sig kanske? Jag kan inte finna Johan August i registret över emigranter.

Lördagen den 2 maj kl. 2 em. kommer genom auktion i Norra Kärr, Gränna socken, hos Jonas Eng och Lotta Andersdotter, som ämnar resa till Amerika, att försälja hela lösöreboet bestående av : ett silverfickur, koppar, järn och trä saker, ett väggur, kistor, skåp, skrin, bord, stolar, sängar och soffor, en byrå, två dragkistor, tre vävstolar, laggkärl, snickareverktyg, två hyvelbänkar, en svarvstol, en dragkärra, säng- linne- och fjäderkläder, mans- och kvinnsgångkläder, viktualievaror av fläsk och ister, en ko. Även försäljes en stugubyggnad med besittningsrätt å en torpplan m.m. Köpare erhåller kredit till 1 augusti eller ock betala vid anfordran.

Dunarp den 22 april 1868, enligt anmodan, J Svensson

Jonas Eng var född i Ölmostad 1823. Han gifte sig med Britta Andersdotter från Norra Kärr 1851. Jonas var först soldat för Kärr i Adelöv innan de blev bönder på en liten gård i Norra Kärr. Men kanske var det svårt att försörja familjen. Den 5 maj 1868 fick han utresebetyg för sig, sin hustru och tre barn. Med dem flyttade också hennes mor. Fadern var död.

Nu till min farfars far, August. Den 28 april 1868 erhöll Augusts äldre broder, Karl Oskar Johansson, sitt utresebetyg till Amerika. Han var då 20 år. Förmodligen sågs dessa bröder inte mera. Men lite brev blev det troligen.

Den 5 maj skrev Corren att råg och vete som i höstas såg ganska klena ut har under senare veckorna tagit sig betydligt och lovar i nuvarande stund en blivande god skörd. Den vackra väderleken under april har påskyndat vårsådden. På många ställen är den redan klar.

Våren här skrev Corren den 20 maj. *Svenska jordbrukare säger att en vackrare vår än denna har vi inte haft sedan 1827. Körsbär och hägg blommar och för åtta dagar sedan blommade smultronen. Syrenerna knoppas rikligt, om några dagar skall de stå i blom. Vete- och rågfälten liksom ängarna står rika och vackra. Endast där höstsådden skedde allt för sent och i sur jord visar sig den växande grödan sämre. Rågaxen har redan börjat visa sig. Allt bebådar ett välsignelsefullt och gott år.*

Några dagar senare skrevs att väderleken i Östergötland är överallt sommarlik. Värmen i skuggan har de senaste dagarna överstigit 20 grader, i förgår till 25, fruktträden blommar, fälten grönskar och frodas. Rågen skjuter ax, göken gal från skogar och höjder. Hur annorlunda mot i fjol.

Den 27 maj berättade Grännatidningen att utvandringen till Amerika har under våren varit stor från våra trakter. Såväl gamla gubbar som unga drängar har dragit åstad.

Den 10 juni 1868 kom Corren med nästa rapport om vädret, tre veckor efter den positiva bilden. Sedan dess har det varit ihållande torka och värme. Trädgårdar, ängar, vårsäd och betesmarker har lidit av torkan. Nu hoppas man på regn. Det behövs.

Tio dagar senare, den 20 juni 1868 kom nästa rapport. *Denna långvariga torka. Från alla håll klagas över att vårsäden börjar tvina bort, att gräset har stannat i växten, att marken spricker av torrhet, att beteshagarna på många ställen är uppbrända av den ständiga soltorkan.*

För Östergötland särskilt kan tilläggas att många källor och vattenställen på slättbygden helt och hållet torkat ut. På fyra veckor har här icke regnat. Att fodertillgången i år blir otillräcklig lär väl numera icke kunna hjälpas. Ett rikt regn skulle möjligtvis ännu kunna upphjälpa vårsäden, men då måste det komma ganska snart.

Priset på blodiglar på apoteket i Norrköping är 40 öre stycket. Detta är kanske en egendomlig uppgift, möjligen onödig. Men blodiglar användes för åderlåtning och det ansågs nyttigt på den tiden. Årsbehovet var då ca 800.000 blodiglar i Sverige.

Den 15 juni 1868 nedbrann en nästan ny ladugård i Sutarp i Adelövs socken. Därvid innebrändes 22 får, en kalv och några höns förutom en mängd kör- och åkerbruksredskap. Allmänna tanken är den att olyckan vållats genom mordbrand, och den misstänkte är förre ägaren av hemmansdelen, Anders Svensson från Ödeshögs socken, vilken nu påstås ha rest till Amerika.

När jag läser kyrkoböckerna finner jag Anders Svensson, född i Sutarp 1822, bonde i Fagerhult 1866 och 1867 i Tyrsabol. Därifrån utskrevs han tillsammans med sin familj till Amerika 29 maj 1868.

I Sutarp har hänt mycket under årens lopp. Det skulle kunna skrivas en bok om enbart Sutarp.

För några veckor sedan nedbrann vid Stora Åby i Östergötland en gammal väderkvarn, som var så bristfällig att den inte kunnat begagnas på ett par år. Hur elden kommit lös har inte kunnat utrönas, men det synes som detta icke vore olikt många andra dylika inkomstbringande handlingar. Den gamla kvarnen var nämligen högt brandförsäkrad. Dessa funderingar hade Grännatidningen.

Den 17 juni skrev Corren att från alla håll av landet utom Norrland hörs klagorop över den skada som den långa torkan gjort

på växtligheten. Även om vi snart skulle få regn och ett gynnsamt väder kommer skörden av hö, foderväxter, havre och korn ändå att bli under medelmåttan.

Om genom fortsatt regnbrist fullkomlig missväxt skulle inträffa har vi att motse en vinter vida svårare och olyckligare än den vi genomkämpat. Det är därför vi vilja lägga landets befolkning på hjärtat att under sommaren insamla ämnen till nödbröd, såsom svampar, lavar och dylikt. Varje stuga borde innan den dystra vintern kommer över oss, vara försedd med åtminstone någon kvantitet av ovan nämnda surrogat.

Vi kan då möta vintern något lugnare än om vi inte gjort något för att mildra dess lidanden.

Hushållat och tänkt på framtiden har vi inte gjort. När vi haft något har vi njutit så länge det varat, och när allt tagit slut har vi fått svälta. Detta har beklagligen varit folkseden i Sverige.

Den 1 juli 1868 skrev Corren att en allmän missväxt i landet stod för dörren. Till och med rågfälten, som för några veckor sedan lovade så mycket har nu börjat tyna bort. Överallt där nu rågen står liksom mogen och gulnad, kan man vara övertygad om att ingen kärna finns, utan är uppbränd.

På ett och annat ställe ser man mindre delar där rågen redan är avmejad. Återigen, där nu rågarna bara står halvgulnade, är kornen ovanligt små, liksom de antingen saknade förmåga att utveckla sig eller också var på vägen att tyna bort.

Vetet är i allmänhet något jämnare, men även det är kient. Om vårsåden kan man knappast tala. I Västergötland täcker den knappast jorden, i Östergötland har den redan på flera ställen redan gått i ax. Fodertillgången blir avgjort långt under medelmåttan.

Många har börjat höskörden för att skaffa kreaturen beten. Men där man gjort så har omväxlande värme och förkvävt all ytterligare tillväxt, varför man icke uppnått ändamålet.

Bäst tycks vara att inte börja slåtern förrän regn fallit, om man kan hoppas på sådant. Att betena är usla säger sig självt.

Stora bekymmer förmörkar jordbrukarens sinne. Redan förra året var svårt, detta år synes bli ännu värre.

Vi lämnar Corren och tittar i Gränntidningen för den 1 juli 1868 och där läser vi följande om väderleken: *Den mest härliga vår som började tidigt och gav bonden förhoppningar om en god skörd har tyvärr förbytts i en ihärdig torka. Inget regn har kommit sedan i maj.*

Även om det nu några dagar varit mulet har det ändå inte regnat. Klövervallarna har lidit av torkan och till en del vissnat. De som har slagits har bara lämnat halv avkastning. Både naturen och människan suckar nu och längtar efter regn.

Onsdagen den 8 juli skrev Grännatidningen om regn. *Under förra veckans varma dagar såg det ut som om allt hopp om en vårsädesskörd skulle vara ute. Fälten torkade bort allt mera och allt vissnade. Men i söndags kom ett särdeles ymnigt regn, mildt och välgörande, en riktig rotblöta. Detta ger hopp om att vårsäden skall förbättras och ge åtminstone medelmåttig skörd och hjälpa igång gräset på ängar och klöverbullar. Även igår föll här ett ganska ymnigt regn. (Detta var troligen ett lokalt regn).*

Torgpriserna i Norrköping den 11 juli. Vete 33-35 riksdaler, råg 23-24 , ärtor 26-27, korn 18-20, havre 11-12 och potatis 12-13 riksdaler per tunna.

Den 22 juli 1868 skrev Corren att *höskörden häromkring är avklarad. Foderbristen är given. Rågskörden som på vissa högre belägna fält pågår allmänt, en del av den är redan under tak. Fälten står för övrigt fulla av rökar. Termometern har sjunkit till nära ostadigt. Vinden är västlig och moln täcker himlen. Så uppriskande och välgörande ett regn skulle vara, kan man dock i betraktande av den mejade rågen önska några dagars uppskov. Rågskörden började i år tidigare än i mannaminne.*

Den 22 juli 1868 redovisade Grännatidningen den första årsväxtberättelsen för Jönköpings län rörande 1868. Årsväxten under våren och början av sommaren visade sig lovande och gav förhoppningar om god skörd, men under maj och juni kom torka som fortfarande håller i sig. Stark blåst och hetta skadade höstsäden, gräsväxten och inverkade menligt också på vårsäden. Vid midsommartid kom regn, men detta kom ojämnt och bara på få ställen så mycket som behövdes. På magra jordar har höstrågen vitnat och fått avskäras för att kunna användas som foder. Vårsäden är tunn och ovanligt kortväxt.

Rotfrukterna har lidit mindre av torkan men växer föga. Gräsväxten är skadad av torkan. Halmavkastningen blir mycket ringa och stor foderbrist kan uppkomma.

Brännvinsbränningen ägnades stort intresse i pressen, så även i Grännatidningen. Nu när skördarna slår fel kommer en och annan röst som säger att folket behöver bröd, bättre än brännvin. Men brännvinsbränningen tycks vara en näst intill helig näringsgren, detta tycks vara den allmänna bedömningen.

Den 25 juli 1868 skrev Corren om årsväxten i Östergötland: Under den regniga väderlek som rådde under hösten i fjol skedde sådden av råg och vete ofta i sur och illa tillredd jord. Det ovanligt

varma och torra vädret under maj och juni med häftig blåst har försämrat det under våren lovande utseendet. Rågen har på lätt och höglänt jord dels brådmognat och dels vitnat utan kärna. Vetet som bättre motstår torkan har tämligen frodig växt och synes kunna lämna god avkastning. Vårsäden, korn, havre och blandsäd, har hämmats av torkan och kommer troligen att ge en skörd långt under medelmåttan.

Potatisen har ännu frisk och frodig växt och kan väntas vid god väderlek ge god skörd. Höskörden på ångar och på åkervallar är långt under medelmåttan.

Priset på blodiglar var den 1 augusti 1868 37 öre stycket.

Onsdagen den 5 augusti 1868 i Grännatidningen.

Torsdagen och fredagen den 20-21 dennes kl. 2 em. första dagen och tidigt dagen därpå kommer genom auktion i Hulutorp, Adelövs socken, att försäljas hela lösöret hos hemmansägaren Samuel Samuelsson därstädes, som ämnar resa till Amerika, malm, koppar, tenn, järn- och trä saker, ett väggur med slagverk, tvenne byråar, kläddragare, kistor, skåp, skrin, bord, stolar, dragsängar och soffor, kökssaker, glas, porslin, en vävstol, laggekärl, snickarverktyg, 20 famnar björk- och barrved, kör- och åkerbruksredskap, två kärror, vagnar, kälkar, skrindor, krokor och plogar, järn-, bill- och träpinnharvar. Kreatur: en häst, ett par stutar om 10 kvarter, 5 kor, 3 ungnöt, 16 får. Säng-, linne- och fjäderkläder, mans- och kvinnngångkläder. Även försäljes all å hemmanet ½ mantal Hulutorp dels inbärgad och dels växande säd och fodergröda, som skall på stället uppskiftas m.m. Köpare erhåller kredit till den 1 mars 1869, eller att betala vid anfordran. Dunarp den 3 augusti 1868. Enligt anmodan, J Svensson.

Samuel och hans hustru Anna Maja Månsdotter hade gift sig 1858 och de innehade 1/8 mantal i Hulutorp. De var barnlösa. I Hulutorp fanns ytterligare någon gård samt ett torp. Amerika tycks ha varit ett stort samtalsämne i Hulutorp. Två familjer flyttade från byn till Amerika 1868. Hulutorp låg inte långt från Gyllinge. August såg denna tid många bekanta som flyttade till Amerika.

Den 19 augusti 1868 skrev Corren att fattigvårdsskatten ökar oupphörligt inom städerna. Ett av de tre väsentligaste skälen härtill är det ökade antal av medellösa som från landsorterna söker sig till städerna. Bland sådana förekommer att pigor från landet får tjänst i städerna. Dessa pigor har, vilket visar sig lite senare, ett eller flera barn som också tillkommer på den nya skattskrivningsorten. Det har därför kommit en uppmaning att ingen stadsbo bör städja någon utifrån kommande tjänsteflicka utan att, utöver *orlovsedel*, kräva pastorsbevis på att hon ej har barn.

Den 26 augusti 1868 skrev Corren om årsväxten i allmänhet. I Ryssland fruktar man för en vitt utsträckt missväxt. Från Spanien meddelas att den missväxt som där befaras är värre än vad som varit under det senaste halvsekle. I Frankrike synes skörden bliva god. Från England berättas att skörden ser ut att bli tillfredsställande. I Tyskland är utsikterna gynnsamma och sadespriserna är sjunkande.

Samma dag skrev Grännatidningen om årsväxten i Jönköpings län. Där noterades att höstrågen blir medelmåttig men på många ställen sämre, på grund av torkan. Vårsäden blir under medelmåttig, för potatis befaras klen avkastning. Höskörden har blivit långt under medelmåttig.

Brännvinsbränningen ägnas stort intresse i bladen, även i Grännatidningen. Nu när skördarna slår fel kommer också en och annan röst som säger att folket behöver bröd, bättre med bröd än brännvin. Men brännvinsbränningen tycks vara en näst intill helig näringsgren för många.

Utdrag ur ett brev från Amerika, infört i Grännatidningen.

Duncan Mills, Fulton den 18 juli 1868

Min resa gick ganska bra och vi hade mycket vackert väder under resan över havet. Vi slapp ligga över som andra hade fått. Det gick åt tre veckor från Göteborg till Chicago. Men jag skall tala om att det är just ingen lustresa, ty den är både tråkig och besvärlig, så jag önskade många gånger att jag skulle vara i Sverige. Tänk om det därtill hade varit fult väder. Jag kom till Chicago den 19 juni, men där fanns inget arbete. Jag var där i fyra dagar och jag träffade många Grennabor och många andra bekanta. Men det gick hundratals arbetslösa, svältande och kunde inte komma längre. Vi var 16 svenskar som reste 260 mil från Chicago till Illinois och här har vi arbete vid en järnväg som skall gå till Missisippifloden. Det kan hända att arbetet räcker till julen om det blir vackert och mildt väder. Jag har två dollars om dagen, det vill säga 5 riksdaler i svenska pengar. Här är inte just så dyrt att leva, när man varit här så länge att man förstår språket. Detta är mycket svårt att lära, vi är som små barn som ej kan tala. Vår arbetstid är 10 timmar om dagen, men det är så rysligt varmt, och vi får svettas så mycket att vi får gå blöta hela dagen innan vi bli vana vid värmen. Men vi har en beskedlig förman och han tycker mycket om oss svenskar. Men här duger ej att vara om man inte vill arbeta duktigt. Här finns många höga och förnäma som måste taga till spaden, här är den ena inte mer än den andra, alla är du och alla lika goda. Jag har ännu icke längtat hem, annat än på söndagarna, ty här är ingen kyrka och ingen stad att gå till på mindre än åtta mil. Här håller man nu på med att skörda säden, men det görs med maskin, inga lador finns utan säden stackas ute. Om ni finge se sådana boningshus som här finns, skulle ni tro det vara vanliga skjul, i Sverige finns knappt så dålig ladugård som boningshusen är här på landet, och inga möbler, bara ett par sängar och några stolar. Men maten

*är riklig och god här. Solen går här upp sju timmar senare än i Sverige, så att då klockan är 12 på middagen här, så är klockan sju på kvällen hos er.
/Carl Nyström*

Onsdagen den 26 augusti 1868 kom den andra rapporten av årsväxten i Jönköpings län. Något regn hade kommit, men mycket ojämnt. Sedan kom åter stark torka och hetta. Säden mognade snabbt. Till större delen är den nu skördad och inbärgad. Höstrågen blir medelmåttig men på många ställen mycket därunder. Vete blir också medelmåttig men odlas inte mycket. Skörden av vårsäd, korn, blandsäd och havre, antas bli under medelmåttan, både till strå och kärna. För potatis befaras klen avkastning. Höskörden har blivit långt under medelmåttig. Samma gäller för trindsäd, ärter och vicker. Potatisen har på många håll börjat skjuta nya skott i jorden, varför här befaras klen avkastning. Höskörden, som nu är slutad, har utfallit vida under medelmåttan, på vissa ställen helt nära missväxt. Betesmark och klövervallar är svedda av den ovanliga torkan.

Efter de dåliga skördeutsikterna har det i tidningarna börjat komma tips om nödfoder. I Grännatidningen den 25 augusti gäller det lövfoder, främst björk samt sättet att servera detta till korna.

Den 16 september 1868 kunde man på torget i Norrköping köpa vete för 25-28 riksdaler, råg 21-23, korn 20, havre 9:50-10:50, potatis 6 riksdaler per tunna.

Tisdagen den 8 september var det marknad i Ödeshög. Den var talrikt besökt skrev Corren.

Men kreatursförsäljarna gjorde klena affärer. Bristen på pengar och fruktan för den mindre fodertillgången avhöll många från att köpa kreatur, som här fanns gott om. Men lantmannaprodukter i övrigt hade god avsättning. Men de som gjorde den bästa marknaden var ficktjuvarna, som i stort antal hade infunnit sig. Många fruntimmer blev av med sina portmonnäer. Kanske vi här kan klandra den förträffliga passfriheten, emedan alla skälmar nu kan fritt och obehindrat vandra land och rike omkring, från den ena marknaden till den andra. På Askersunds marknad några dagar senare lär även en mängd tjuvar ha visat sina talanger, att ta vara på andras egendom. Att dessa skälmar så lätt kan utöva sin verksamhet, därtill torde man även kunna söka orsaken i damernas krinoliner, vilka ger ett ypperligt tillfälle även åt klåpare i ficktjuvyrket att utan svårighet undersöka fruntimmrens illa bevakade sidor.

Ursäkta att jag ger mina damer en måttlig varning att icke på marknader begagna dessa dråpliga plagg.

Torget i Ödeshög i början av 1900-talet. Några damer med krinoliner ser vi inte här, men många vagnar, lastade med varor till försäljning. Det höga huset till vänster lär vara Carlströms. Okänt foto.

Från Eksjö skrevs den 30 september 1868 att märkliga saker inträffar. Efter den torra sommarens skörd har det inträffat att roten efter den skördade havren, efter regn, har skjutit en andra skörd, vilken har skördats grön till foder men på något ställe har man inbärgat mogen skörd.

Landstinget i Jönköping har vid sammanträde den 30 september 1868 tagit upp frågan om fattigväsendets ordnande. En tidigare tillsatt kommitté hade föreslagit att länet skulle indelas i sex distrikt med var sin arbets- och försörjningsinrättning. Men på grund av frågans stora vikt och betydelse beslutade mötet att skjuta på frågan till nästa möte.

Från Norrbottens län har kommit rapporter om en god skörd, dubbelt så god som under vanliga goda år.

Frågan om gemensam fattigvårds- och arbetsinrättning har varit uppe i Skåne. Där har fem kommuner slagit sig samman och byggt ett gemensamt fattighus, tvåvåningars stenhus med två flyglar, där alla fattiga i dessa kommuner fått plats. Där finns idag 200 fattig- och arbetshjon, ungefär så många som i dessa fem kommuner behöver fattigunderstöd och som ligger samhället till last. De får där sysselsättas med sådant arbete som de med sin förmåga kan klara. Denna idé kommer från Danmark och har där lett till att skatterna för detta har minskat.

En hel skara utvandrare passerade i onsdags Jönköping på väg till Göteborg och vidare till Amerika. De var dels från Jönköpings län och dels från Kronobergs län och norra Kalmar län. Hur många som på redligt sätt emigrerar är svårt att säga. Från Södra Vedbo härads 12 socknar hade under årets åtta första månader utflyttat 200 män och 157 kvinnor och 151 barn. Av dessa 200 män hade 43, därunder 39 från Hässleby, lämnat landet dels för skulder och dels för brott. Dessa utvandrade hade efterlämnat 34 kvinnor och 89 barn, vilka som värnlösa och utfattiga falla socknarna till last och i betänklig grad ökar det förut rådande eländet.

Landstinget i Jönköpings län har till följd av nöden i länet beslutat inrätta en kommitté som på landstingets vägnar skulle ta ett lån på 150 000 kronor att som lån lämna till kommunerna. Vidare skulle man hos Regeringen anhålla om ett räntefritt lån på 300 000 kronor samt ett anslag utan återbetalningsskyldighet. Därutöver skulle också en adress till allmänheten utfärdas med bön om hjälp.

Hushållningssällskapets förvaltningsutskott anmodades också att till olika delar av länet utsända personer för att informera om sättet att bereda nödbröd. 500 riksdaler ställdes till förfogande för detta arbete.

Vid kommunalstämma med Gränna landsförsamling valdes en kommitté av herrar baron Carl von Otter som ordförande och inspektör Esaias Andersson samt Sven Johansson och Johan Johansson i Uppgränna samt August Johansson i Örserum som ledamöter, att utarbeta ett nytt fattigvårdsreglemente för Gränna landsförsamling.

Potatisskörden här i orten har slagit särdeles väl ut, mot vad man trodde i augusti. Beklagligt är dock att se hur en mängd av denna vara, som utgör den bästa och billigaste födan för den fattiga befolkningen, i synnerhet i år då spannmålspriserna är så höga – i stället att användas till sitt av naturen avsedda ändamål – nu i stora partier här i orten uppköpes för att bli brännvin.

Den 7 november 1868 kom tredje årsväxtberättelsen för Östergötland: Sedan torkan och värmen under sommaren fått säden att mogna ovanligt tidigt, och skördades under bra väder. Spannmålsskörden har därför utmärkt beskaffenhet men till en lägre avkastning i korntal. Höstsäden har därför ej varit över medelmåttan och vårsäden har utfallit därunder. Men då skörden varit olika i olika delar av länet, torde den i korntal beräknat, kunna antagas i medeltal av de särskilda sädesslagen givit : Vete 8:e a 9:e kornet, råg 6:e till 8:e kornet, korn, blandsäd och havre 3:e till 5:e kornet, ärter 4:e och 5:e kornet, lin, hampa, rotfrukter och trädgårdsprodukter har givit klen skörd, och fodertillgången har, därigenom att säden har varit kortväxt, utfallit så att foderbrist måste befaras.

Efter mitten av september har betydande nederbörd erhållits, och givit ett särdeles lovande utseende, och har genom den blida hösten som medgivit kreaturens utfodring på bete längre än vanligt, någon lättnad i de av den knappa fodertillgången förorsakade olägenheten vunnits.

I denna tidning finns också en artikel om husdjurens utfodring med nödfoder, såsom renlav, enbär och enris, granris, ljung, näckrosblad, gulnade löv, aspbark, sågspån, mm

Under förra vintern fanns en soppkokning för de fattiga i Linköping. Läget för dessa fattiga anses nu inte vara bättre än i fjol. Därför önskas samma soppkokning även nu. Med undantag för köttpriserna, som är lägre nu än i fjol, är priserna på alla övriga livsmedel lika höga som i fjol, mjölken till och med högre. Detta skrev Corren 25 november 1868.

De höga priserna på livsmedel samt minskade tillfällen till arbete ökar de fattigas antal. För en tid sedan talades det om ordnandet av fattigvården i länet. Men förslaget då att skapa en kommitté blev nedröstat. Men frågan kommer upp igen. Detta skrev Corren den 9 december 1868:

Missväxt inom Jönköpings län. Nödhjälpskommittén hade den 1 november sitt första sammanträde och utdelade då som lån till de behövande kommunerna 150 000 kronor. Summan av inkomna ansökningar uppgick till 166 000 kronor. Det har därför gjorts minskningar i flera kommuners belopp. Detta skrev Corren den 12 december 1868.

Anslag till vägarbeten. Till en väganläggning mellan Tranås kvarn och Ramsmåla gästgivargård i Jönköpings län hade anslagits 16 500 kronor

Den 16 december 1868 hölls ett sammanträde i Boxholm rörande Östra Stambanan, med deltagare från både Östergötland och Småland. En kommitté bildades.

Den 19 december 1868 rapporterades att Göta Kanal blivit isbelagd. Trafiken på kanalen är slut för året 1868.

Den 23 december 1868 rapporterades att priset på blodiglar vid apoteket i Ödeshög var 50 öre per styck. Men i Norrköping kostade blodiglarna bara 40 öre styck.

Årsväxten i riket under 1868 var enligt statskontoret följande:

Skörd över medelmåttan i Södermanland och Jämtland. Medelmåttig skörd också i två län, Väster-Norrland och Västerbotten.

Nära medelmåttig i sex län, Östergötland, Göteborgs och Bohus län, Örebro, Kopparberg, Gävleborg och Norrbotten.

Under medelmåttig skörd var det i elva län, Uppsala, Stockholms, Gottland, Kalmar, Blekinge, Kristianstad, Malmöhus, Halland, Värmland, Västmanland och Skaraborg.

Nära missväxt var det i två län, Jönköping och Elfsborg.

Missväxt var det i Kronobergs län.

Det svåra året 1869

Det var 1869 som blev det verkliga nödåret. Och de följande åren kan också nämnas. Många djur hade fått slaktas och nu gällde det att komma vidare, öka antalet djur till det som de haft förut. Men nu skall vi ta oss an året 1869.

Efter en genomregnad natt har det vita snötäcket försvunnit skrev Jönköpings-Bladet den 7 januari 1869. Temperaturen var mild som på våren. Sjöfarten på Vättern är ännu öppen och ångaren Örn kom hit i tisdags afton på sitt vanliga besök och avgick idag på morgonen till Vadstena och Motala. Väl kunna de fattiga i städerna prisa en sådan vinter men lantmannen som nu har så mycket att göra i skogarna har ingen orsak att lovsjunga de vårliga vindarna.

Smålandsposten skrev den 9 januari 1869 om nöden i Åsheda socken: *Folkmängden här utgjorde 1867 3682 personer. En stor mängd utgöres av torpare, undantagshjon, backstuguhjon och inhysesshjon. För den som möjligen har en skärv att offra till lindrandet av det elände som här råder må nämnas att nödhjälpskommitténs adress är kyrkoherden J W Sjögren, Åsheda.*

Snällposten uppmanar den svenska allmänheten, att vara barmhärtig och mildra den nöd som råder inom Korsberga, Lemnhult, Näshult, Stenberga, Skirö och Nye socknar i Östra härad av Jönköpings län. Där skildras den torra som var här förra året då allt förstördes.

Nu står hungern som gäst vad snart sagt varje bord och skickar sina budbärare, bleka svältande barn, fäder och mödrar ut kring bygden för att tigga sig ett knappt livsuppehälle, samt tvingar befolkningen att tillgripa varjehanda nödföda, såsom hassel och ljunghopp, bark, agnar, tranbärsris, mossor och lavar, och obeskrivligt är eländet, varhelst man blickar in i de fattigas hyddor.

Så ser man t.ex. här en hustru som under flera dagar icke äger annan föda åt två minderåriga sjuka barn, än välling, kokt av ljunghopp, salt och vatten, där ett annat hushåll som lever uteslutande av bröd, bakat av renmossa, till dess halsen inflammeras och svullnar så, att de icke förmår nedsvälja något, fler dylika, lika uppskakande exempel att förtiga. En för dessa socknar bildad nödhjälpskommitté har till ordförande löjtnant Carl Liljenstolpe på Nye.

I Linköping var fattigdomen tryckande. Tiggande barn var en vanlig bild på staden. Det framgår av följande citat, hämtat ur Corren den 12 januari 1869.

Kungörelse

Som många barn av den fattigare klassen företar sig att under lättjefullt kringstrykande, i husen och på gatorna besvära allmänheten med bettlande, samt detta för både barnen och samhället i övrigt så menliga oskick, ehuru allmänt överklagat, icke desto mindre uppmuntras och underhålles därigenom att barmhärtigheten med vanlig godtrogenhet och förlåtlig okunnighet om förhållandena, lätt bevekas att lämna den begärda hjälpen, har Fattigvårdsstyrelsen, som sin plikt likmätigt, städse sökt och fortfarande skall söka att bispringa verkligt behövande, ansett sig skyldig och berättigad att, till stävjande av omförmälde betänkliga förhållande, på detta sätt vänligen uppmana den välgörande allmänheten att icke genom omedelbara gåvor eller annorledes understödja och befordra det överhandtagande tiggeriet, utan i stället hänvisa hjälpsökande till Fattigvården. Och får styrelsen därjämte erinra om lagens föreskrift, att bettlande personer över 15 år gamla, ävensom föräldrar, vilka tillåta eller uppmana sina barn att bettla, såsom försvarslöse behandlas, kommande för tillämpning härav alla bettlande att av polismyndigheten anhållas och förhöras.

Brännvinstillverkningen i riket uppgick under 1868 till 10 179 533 kannor. Denna tillverkning gav en inkomst av 7 138 320,70 riksdaler

Inom Stora Åby församling är under 1868 födde 99, därav 65 man och 34 qvinnor. Inflyttade 168, därav 84 man och 84 qvinnor. Döde 68, därav 40 man och 26 qvinnor. Utflyttade 232, därav 120 man och 112 qvinnor, varav 35 till Amerika. Vid årets slut fanns 3242, därav 1558 man- och 1684 qvinnor.

Inom Ödeshögs församling födde 100, därav 48 man- och 52 qvinnor. Inflyttade 172, därav 84 man- och 88 qvinnor. Döde 64, därav 40 man- och 24 qvinnor. Utflyttade 254, därav 129 man- och 125 qvinnor, varav 102 till Amerika. Folkmängden minskade med 46, därav 37 man- och 9 qvinnor. Vid årets slut fanns 3199, därav 1531 man- och 1668 qvinnor. Hela pastoratets folk mängd utgjorde vid årets slut således 6141 personer.

Vädret har nu börjat bli vinter. Ännu ingen snö, det vore bra om det först blev väl underfruset så att vi sen kan få klingande slädföre. Corren 19 januari 1869

Torgpriser i Norrköping:

Vete 24-26 riksdaler, råg 21-22, ärter 24-25, korn 18-20 riksdaler per tunna. Havre 1:15-1:16 per lispund. Potatis 5:50 per tunna. Lispund var ett viktmått som motsvarade 7-8 kg. Måttet hade upphört att gälla efter 1855, men fanns ändå kvar ibland.

Ångaren Örn avgår från Jönköping till Motala varje tisdag och fredag så länge inte is hindrar. Detta stod att läsa i Jönköpingsbladet den 23 januari 1869.

Från Norrköping berättades i Corren den 23 januari 1869 att teckningen till Östra Stambanans lånefond i tisdags uppgick till 550 000 rdr. Åtskilliga av stadens större affärsmän har tecknat sig för 25- 50- ja ända upp till 100 000 rdr.

Tisdagen den 26 januari 1869

Vintern består av måttlig vinterköld, men någon snö till slädföre har ännu inte kommit.

Konungen, drottningen och prinsessan Lovisa har till de nödlidande i Småland överlämnat en gåva, 1000 kronor.

Vädret är nu blidväder berättade Gränntidningen 30 januari 1869

En modig kvinna, skrivs det från Stockholm i Corren den 30 januari 1869. *På Grev Turegatan skenade ett par hästar i söndags. Ägaren kunde inte behålla tömmarna och allt såg äventyrligt ut för de gående på gatan. Då störtade ett fruntimmer fram, fattade ett kraftigt tag i betslet på ena hästen och hejdade de skenande hästarna, till dess att ägaren kom fram och kunde ta över. Detta raska fruntimmer är i kondition hos handlanden Söderlund vid ovannämnda gata.*

I Norrköpings tidningar berättas att teckningen för Östra Stambanans lånefond nu uppgår till 816 800 rdr.

I tidningen är det gott om annonser om auktioner, gäller också alla nummer av tidningen. Torp och gårdar säljs. Förmodligen av sådana som ämnar resa till Amerika.

Vädret är mera höst än vinter, med regn och åtta plusgrader den 2 februari.

Torsdagen den 11 februari 1869 kom följande nödrop i Jönköpings-Bladet:

Nödrop har utgått från flera socknar i Småland. Flera socknar har hitintills avhållit sig från att vädja om hjälp och hoppats att kunna klara ett svårt missväxtårs prövningar. Till dessa socknar hör socknarna i Vrigstads pastorat. De har satt sin förhoppning till den arbetsförtjänst som under vintern brukar erbjudas till dessa bygdens invånare. Denna förhoppning har nu försvunnit efter att regn och mildt väder omöjliggjort allt skogsarbete. Här, liksom i nästan hela Småland har sädes- och fodergrödan bortvissnat och med förskräckelse ser befolkningen hur dess enda förråd potatisen hastigt försvinner. Det är nöd och elände, särskilt inom

Svenarums kommun, där en fattig befolkning blivit om möjligt ännu mera fattig, då bruksrörelsen i brist på vinter och snö avstannat. I barmhärtighetens namn vågar vi därför uppmana landets invånare och särdeles norrlänningarna, som försynen välsignat med en god skörd och som förra året erhöll av vårt nödortfiga bröd en lindring i er nöd att träda emellan med hjälp.

H M Konungen överlämnade på Carls-dagen, en gåva, 1000 rdr, att utdelas bland huvudstadens fattiga. Samtidigt lämnade H M Drottningen 1000 riksdaler genom allmänna skyddsföreningen och Lotten Wennbergs fond att utdelas bland några behövande familjer i varje församling i huvudstaden.

Mera sådan välgörenhet kan man läsa om här och där i tidningen. Till de nödlidande i Småland har också pengar inkommit.

Onsdagen den 10 februari 1869 fanns flera annonser om resor till Amerika i tidningarna.

Den 13 februari 1869 redovisade Corren priserna från torghandeln i Linköping. Vete 21-25 riksdaler, råg 20-21, ärter 23-24, korn 18-19, blandsäd 12-13 riksdaler, allt per tunna.

Tisdagen den 16 februari 1869 kom ett nytt nödrop i Jönköpings-Bladet och det kom från Byarums församling i Östbo härad.

Konserter och andra tillställningar hölls för att insamla pengar till de nödlidande i Småland.

Lördagen den 20 februari 1869 konstaterade Jönköpings-Bladet att bidrag till nödlidande i Småland strömmar in.

I Jönköping hade vid denna tid vatten blivit indraget i de flesta gårdar i staden. Detta var uppskattat, inte minst av pigorna, eller tjänsteflickorna som de också kallades. En av dessa var Anna Maria. Hon uppmanade i en insändare i tidningen sina medsystrar att inte ta tjänst i hus där inte vattenledning fanns.

Tisdagen den 23 februari 1869 hade vintern kommit tillbaka, med 4-6 minusgrader och högt barometerstånd. Flera nödrop kom, denna gång från Sandsjö, Ödestugu och Malmbäcks socknar med begäran om hjälp. Några dagar senare kom nödrop och begäran om hjälp även från Åkers socken.

Vintern höll sig bara ett par dagar. Blidvädret kom tillbaka. I Gränna inrättades en soppkokning till förmån för stadens fattiga barn. Vintermarknaden i Gränna besöktes inte av många. De flesta

bodstånden på torget stod tomma. Tillförseln av lantmannaprodukter var någorlunda riklig, men affärerna gick ganska klynt. Men fylleri, slagsmål och stölder hörde till ordningen för dagen. Flera från andra håll kända ficktjuvar hade infunnit sig, men genom polisens åtgärder kunde de inte göra några stora fångster.

Till de nödlidande i Småland har riksdagsmännen från de tre småländska länen inom andra kammaren sammanskjutit ett belopp av 240 riksdaler.

För de nödlidande i Småland och på Öland har generalkonsul S Tottie via Aftonbladet överlämnat 1000 riksdaler.

Från Motala skrevs den 24 februari 1869 att där hållits en bal på Hotell Prins Olof till förmån för de lidande smålänningarna. Den inbringade 200 riksdaler och vid en begravning insamlades 28 rdr.

Onsdagen den 24 februari 1869 hade Gränntidningen en annons som säkerligen lästes av många.

Amerikafarare: Undertecknad som ämnar vistas här i trakten till mitten av april månad, lämnar undervisning uti engelska språket, fyra timmar dagligen mot ytterst billig avgift, vilken erlägges vid månadens början. / Anna Maria Stenborg.

Antalet fångar här i riket utgjorde vid 1868 års utgång 6 906 och har sedan 1865 ökat med 1874 fångar eller med 36 procent. I vad mån denna ansenliga tillväxt har sin orsak i ändrad lagstiftning eller att brott numera beläggs med straffarbete eller fängelsestraff, eller i den större nöd som under senare åren inom vissa delar av riket varit rådande kräver närmare undersökning.

Kommunstyrelserna i tre socknar i Kronobergs län där brist på utsäde befaras, har i dessa dagar genom allmän kungörelse av Länsstyrelsen uppmanats att ofördröjligen vidtaga nödiga åtgärder för att avhjälpa detta behov, vartill en del medel finns att tillgå i det av länsstyrelsen för kommunernas räkning upptagna undsättningslån 125 000 riksdaler rmt. Samtidigt framkom att det i Landskrona, Ängelholm och Halmstad finns betydliga partier korn och havre i lager, tjänliga till utsäde. Dessa partier var ursprungligen avsedda för utskeppning men som nu skall säljas inom riket.

Lördagen den 27 februari 1869 hade Corren följande artikel:
Torgpriser i Linköping: Vete 21-25 riksdaler, råg 20-21, ärtor 23-24, korn 18-19, blandsäd 12-13 riksdaler,

I Gränna har ordnats en soppkokning för stadens fattiga barn berättade Gränntidningen den 27 februari 1869.

Till de nödlidande i Småland skedde insamlingar över hela landet. Också i Danmark gjordes insamlingar. I tidningarna redovisades resultaten av insamlingarna,

Onsdagen den 3 mars 1869 skrev Corren att regeringen beslutat medge att ett lån på 150 000 riksdaler utbetalas till Kronobergs läns landsting för att hjälpa de nödlidande i länet. Pengarna tas från Vadstena Krigsmanshus kassa och skall återbetalas med en femtedel årligen.

Till de nödlidande i Småland arrangeras Soaré med dans i Hotellet i Linköping torsdagen den 11 mars. Biljetterna kostar 1:25.

Insamlingarna till de nödlidande i Småland i övrigt fortsätter och pengar kom senast från Piteå, Fjällbacka, Halmstad, Hallandsposten och från Landskrona,

Den 6 mars meddelades att nödhjälpsanslaget till allmänna arbeten i Småland fördelats av regeringen. Kalmar län fick 6000 riksdaler i lån, Kronobergs län 8000 i lån och 2000 i understöd, för Blekinge 40 000 riksdaler i understöd. Till räntefria lån med återbetalning med 1/3 årligen 1871-1873, åt Kronobergs län 5400, Jönköpings län 80 000 riksdaler och Kalmar län 110 000 riksdaler.

Till understöd utan återbetalningsskyldighet Kronobergs län 16 500, Jönköpings län 16 500, Kalmar län 22 000. Dessutom är av äldre befintliga tillgångar anvisade till räntefria lån, åt Kronobergs län 72 600 rdr.

Här har jag bara tagit med smålandslänen. Men flera andra län har fått pengar, Blekinge, Halland, Älvsborg och Värmland.

Nöden var stor på många håll. Tidningen avslutar sina uppgifter med att rent allmänt fråga vad detta kan förslå bland så många som behöver hjälp samt konstaterar att ett tillräckligt rikt fält återstår för den enskilda välgörenheten.

Lördagen den 6 mars 1869

Flera annonser om emigrationsresor till Amerika.

Soppkokning för barn ordnades i Gränna där 30 av stadens mest behövande barn samt kringvandrande gesäller och andra bettlande personer varje dag kan få varm och god mat, med bröd och något sovel.

Samtidigt uppmanades stadens invånare att såvida ändamålet ej skall förfelas, icke utdela några allmosor till kringstrykande och bettlande personer, utan då sådana infinna sig hänvisa dem till Hedbergs salubod där matpolletter utdelas.

Skulle någon känna sig manad att utdela extra bespisning kan matpolletter á 12 öre stycket köpas uti ovannämnda handelsbod.

Smålands enskilda bank har på framställning av Länsstyrelsen anslagit 50,000 riksdaler att mot 6 procents ränta utlämnas som lån till de kommuner inom Jönköpings län som till nödens lindrande kan behöva ett penninglån utöver de belopp som redan erhållits.

Mars månad 1869 fortsatte med lindrig vinterköld. Sjuka hos kreatur har rapporterats och antas bero på foderbrist och torrheten hos fodret.

Till de nödlidande i Småland har insamlats gåvor, från Över-Lule fattiga kommun 800 riksdaler, i Härnösand har insamlats 1300 riksdaler, därav till Jönköpings län 400 och i Dalarna 2064 riksdaler. I Landskrona hade ett Sällskapsspektakel gett 300 riksdaler. Från Köpenhamn kom 5000 riksdaler.

Nöd är ett begrepp som är lätt utsagt, men svårt att föreställa sig. Följande berättelse kan anföras: Nöden är otrolig, bettleriet tilltar, många hemmansägare har måst lämna sina gårdar, många som man ej kan förmoda bakar och äter sitt nödröd i all tysthet, de onaturliga födoämnena har vanställt en stor del personer, dels med svullnad, dels med avtyning, några personer har i dessa dagar dött av svält.

Nödhjälpskommittén har gjort allt vad den kunnat och till och med skuldsatt sig.

En stor del av de behövande är så medtagna att de inte kan uträtta det lättaste arbete. Till råga på allt har foderbristen redan visat sig så stor att halmtaken måste tillgripas för att livnära kreaturen. Inbrottsstölder är inte sällsynta. Detta skrevs i Jönköpings-Bladet den 9 mars 1869.

På torget i Norrköping den 6 mars 1869 kostade vete 21-26 riksdaler, råg 21-21:50, ärter 23-25, korn 18-20 per tunna, havre 1:18 per lispund. Potatis 5:50-6 per tunna.

Nödhjälpskommittén för Jönköpings län höll sitt sammanträde den 10 mars 1869. Det leddes av landshövdingen. Förhandlingarna avsåg i första hand de olika socknarnas klassificering efter deras olika behov. Därefter skall man bestämma fördelningen av

tillgängliga understödsmedel. Så mycket framgår att de tillgängliga medlen inte är tillräckliga. Socknarna indelades i fyra olika klasser, som av de influtna enskilda gåvorna, omkring 27 000 riksdaler, skulle erhålla, första klassen 36 öre, andra klassen 27 öre, tredje 18 och fjärde 9 öre per person av hela folkmängden, vilka bidrag varje sockens särskilda nödhjälpskommitté sedan skall fördela bland de behövande.

Till de nödlidande i Småland har ytterligare insamlats, i Oskarshamn på en soaré 976 riksdaler, som dock bara kommer Oskarshamn och Kalmar län till godo.

I Härnösand har ytterligare 1218 riksdaler insamlats, varav Jönköpings län får 400 rdr. En bal i Västerås har inbringat 300 riksdaler. Befäl och manskap på Karlsborgs fästning har insamlat 135:81 riksdaler I Alingsås har insamlats 1224 riksdaler, varav Jönköpings län får 450. I Hälsingborg har insamlats 870 riksdaler. En konsert i Lund inbringade 852:68. I London har herrar Tidén och Nordenfelt insamlat 1000 riksdaler.

Fattigdomen var stor. Det fanns för många munnar att mätta. Vid nödår blev fattigdomen en jättefråga. Svälten ökade, tiggarnas antal ökade. Det var i städerna som problemet blev störst, och ökade snabbast. Men frågan gick sedan vidare och kom till riksdagen. En motion lämnades och ett utskott i första kammaren skall ta sig an frågan och arbeta fram ett förslag till åtgärder. Detta kunde Corren rapportera den 13 mars 1869. I samma tidning fanns också annonser om resor till Amerika.

Februari 1869 var en mild månad har vi sett. Mars blev en vintermånad med minusgrader tidvis.

I mitten av mars kom det danska ångfartyget Danmark till Malmö från London med 4000 tunnor råg från länderna vid Svarta havet. Det var ett handelshus i Malmö som köpt partiet Kanske kom något av detta upp till de hungriga smålänningarna.

Fattigvårdsfrågan behandlades i första kammaren och i förslaget till ny lagstiftning nämnes i första hand vansinniga och därefter föräldralösa barn som saknar egen försörjning, som skall ges nödtorftig vård. I andra punkten nämns också de som av ålder, vanförhet, sjukdom eller av andra skäl är urståndsatt att försörja sig. De skall också få försörjning eller understöd, när fattigstyrelsen prövar sådant nödigt. Detta var den tidens syn på social trygghet.

Emigrationen rullar vidare. Med tåget från Jönköping till Göteborg avreste den 24 mars 1869 omkring 600 personer, mest ynglingar och unga kvinnor.

Onsdagen den 24 mars 1869 kom i Gränntidningen en intressant annons. Den blev säkert diskuterad i många stugor denna magra vinter i gränsbygderna mellan Östergötland och Småland.

Emigranter: *undertecknad, jordägare i Kansas i Amerika, återvänder dit i slutet av april. Personer vilka anser för gott att sluta sig till det stora antal emigranter, som då åtföljer mig, erhålla mitt bistånd under resan samt vid framkomsten vid jords upptagande och köp. Jordbruks- och järnvägsarbeten med hög lön kan påräknas. Vidare upplysningar lämnas av mig, under nedanstående adress personligen eller genom brev. Alla skriftliga förfrågningar bör dock innehålla returpostmärke.*

Ernst Scheele, till den 1 april Skolgatan 11, Nya Haga, och senare Köpmansgatan 40, Göteborg. OBS. Ingen fri resa kan erhållas genom mig.

I anseende till förestående resa till Amerika kallas samtliga Carl Peterssons i Alviken fordringsägare till sammanträde i Alviken måndagen den 12 april kl. 9 fm. för upplysning om skuldernas storlek och överläggning om och på vad sätt med egendomen skall förfaras. Dunarp den 22 mars 1869. Enligt anmodan. J Svensson

Torsdagen den 1 april 1869 fanns i Jönköpings-Bladet på första sidan ett inlägg om nöden i Myresjö, som jag här återger. Ett brev från Myresjö socken i Jönköpings län: Nöden i hela Småland synes vara större än man i allmänhet föreställt sig och inom denna socken är tillståndet rent av förtvivlat. Av 1000 personer saknar kanske 800 bröd och arbetsförtjänst. När man lider eller ser sina grannar lida hungersnöd är man kanske inte alltid lugn nog att med tillräcklig undergivenhet avbida hjälpen – eller döden. Man skulle vilja slita hjärtat ur bröstet på sig för att kunna hjälpa, om det hjälpte. Man tycker stundom att de gåvor som både staten och enskilda på det hela visserligen i riklig mån anskaffa, dock förslå så litet bland så många, om Herren ej gör underverk, att de ej komma hastigt nog, att de vid fördelningen, även med bästa vilja hos vederbörande icke alltid kunna med guldsvikt utportioneras.

Vi tycker sålunda här, att av statsmedlen fick vi bra liten andel och härav har vår socken fått ett belopp motsvarande ungefär 18 öre per behövande person. Och även denna summa, en droppe i havet, har ännu ej anlant hit, ej heller något av gåvomedel som insamlats på andra orter. Bland den femtedel inom socknen som har något, har man insamlat ett par hundra riksdaler för vilka råämnen inköpas till arbete, men detta förslår ej för 14 dagar. Emellertid svälter man och emotser en än ännu större nöd nästa år, eftersom inga medel till utsäde finns. Sådant är tillståndet här, det jag kan med egna ögon se, och dock vågar vi inte klappa på den allmänna barmhärtighetens dörr eller utsträcka vår bedjande hand mot den alltid storartat givmilda i edert och andra bättre lottade samhällen.

På torget i Linköping den 1 april 1869 kostade vete 25-26 riksdaler, råg 21-23, ärter 23-34, korn 18-20 och blandsäd 12-13 riksdaler per tunna.

En velocipedskola kommer, så snart färdiga skolvelocipeder hunnit förfärdigas, öppnas i huvudstaden av vagnmakaren J W Östberg, å vars verkstäder de båda velocipeder, vilka varit till beskådande i Berns salong, äro tillverkade.

Sjöfarten på Vättern har hela vintern varit öppen och en och annan skuta har setts kryssa mellan de snöhöljda stränderna. Men efter ångaren Örn har man spejat förgäves. Orsaken lär vara att båten ligger i docka i Motala för att repareras.

Om nöden i Kråkemåla hade Grännatidningen en artikel den 7 april 1869. Resande därifrån beskrev nöden i de mörkaste färger. Sämst är tillståndet hos torpare under ett namngivet gods, där det sedan november avlidit 22 personer. De har dött av sjukdomar orsakade av brist på föda. Folk, för övrigt friska, dignar till marken av hunger, eller av ren matthet. I skogen träffar man personer som samlar in ljung och hasselmjöl (i hanblommor av hasseln) som blandas med något mjöl till nödbröd. En sådan, i skogen sysselsatt man påträffades för någon tid sedan 75 meter från sin bostad, styv och utsträckt på marken. Han blev hemburen och *kom sig*. Förra söndagen begrovs sex personer. De flesta ligger ovan jord.

Mjöl till två riksdaler per 20 skålpund finns knappast att köpa. En lanthandlare som hämtar sitt lilla förråd från Växjö har svårigheter med att få dessa transporter gjorda, eftersom både körsvenner och dragare är ytterst svaga.

Äldre, trovärdiga personer försäkrar att de aldrig i Kråkemåla sett ett så elände som nu.

Från Askeryd, strax öster om Aneby, kom nästa nödrop. Det var pastor Egnell som skrev Vid kommunalstämma i Askeryds församling den 31 mars utsågs för socknens fattiga en nödhjälpskommitté för att på lämpligaste sätt fördela de gåvor som den frivilliga givmildheten ädelmodigt förärar. För den gåva som tillkommit församlingen, 130 riksdaler har inköpts mjöl att tilldela de arbetslösa fattiga mot förbindelse att utföra arbete på allmän vägförbättring, två dagsverken för varje lispund mjöl (6-8 kg).

Från Marbäcks socken kom också nödrop, lite senare. Marbäck fick inga bidrag och var inte upptagen i någon nödklass, vilket var orsak till deras nödrop. *I Marbäcks socken bodde 1002 personer. Där fanns 70 hemmansägare, 223 torpare och 325 backstugusittare. Där fanns 112 fattighjon. 359 personer saknade medel till sitt uppehälle.*

Mer än hälften av invånarna hade inte förråd för sitt eget behov, därför att de tvingats sälja för att få pengar till skatter, skulder och arrenden. Marbäcks socken

bad om hjälp. Kronofogden i Norra Vedbo härad fick yttra sig. Han uppgav att uppgifterna var riktiga och att kommunen hade ytterst svårt att utan allmänt stöd köpa spannmål till brödföda och utsäde. Men kronofogden tillade att det är nästan samma förhållande i hela hans fögderi. Det fanns socknar som hade det ännu värre. Marbäck fick därför klara sig utan hjälp.

Jag har medtagit detta därför att socknarna Adelöv, Linderås och Säby hamnar då i samma klass, enligt kronofogden.

Vi har nu haft många nödberättelser att läsa. Det går inte att läsa dem utan att påverkas, så här 150 år efteråt. Men hur hade människorna det, de som levde med allt detta, med bristen på mat, svältande barn, bristen på arbete?

Det var då som de började fundera på att flytta till Amerika, lämna far och mor och hembygd.

I Ingefreakarp i Gränna socken var det sådana funderingar. Bonden Lars Magnus Johansson och hans hustru Anna Brita Johansdotter hade detta ämne uppe. Det diskuterades ofta, fram och tillbaka. Till slut togs beslutet att sälja hemmet och flytta. Här följer annonsen i Grännatidningen.

Torsdagen och fredagen den 8-9 april kl. 10 fm. försäljes genom auktion hos Lars Jonsson i Ingefreakarp, som avflyttar till Amerika, hela lösöreboet av: ett silverfickur, koppar, mässing, järn- och trävaror, plank av ek- och barrträd, bräder, redskapsvirke, 10 famnar björk- och 5 famnar barrved, hägnadsvirke, möbler och husgerådssaker, av: ett amerikanskt väggur, en chiffonier, byråar, dragkistor, sängar, soffor, bord, stolar, skåp och kistor, linne och sängkläder, en vävstol, bruks- och körredskap, däribland en kärra och fyra vagnar, kreatur av: en fölse, ett par oxar om 12 kvarter, fem goda kor, därav fyra kalvfärdiga, nio får, sex bockar och getter, två svinkreatur, berett sul- och garvläder, spannmål av vårvete, korn och vicker m.m. Säkra inropare lämnas kredit till den 1 augusti detta år.

Reaby den 22 mars 1869, enligt anmodan, Joh. Fr. Hård

Ingefreakarp låg på andra sidan Gyllingesjön. Det var således grannar till min farfar August och hans föräldrar och syskon.

Men hur gick det sedan? Denna familj i Ingefreakarp flyttade i oktober 1869 men inte till Amerika utan till Stora Mårtenstorp i Gränna landsförsamling. Där arrenderade Lars en ladugård står det i husförhörsboken. Tydligt såldes hemmet och gården i Ingefreakarp men i sista stund stannade familjen kvar i Sverige

Skomakaren Johannes Fredriksson i Örserum har auktion den 8 april och säljer sitt lösöre, innan han sedan reser till Amerika.

I Skymmelsås i Gränna landsförsamling är det auktion den 15-16 april då Carl Petersson säljer av för att flytta till Amerika.

Utvandringen fortsätter i stor skala skrev Jönköpings-Bladet den 8 april 1869. Under de senaste dagarna har en mängd emigranter med sin packning passerat genom staden på väg till Göteborg för att därifrån med ett ångfartyg som avgår på fredag resa till Amerika.

Den 13 april konstaterades att sjöfarten på Vättern börjat. Men lite sjöfart hade det varit hela vintern, eftersom Vättern denna vinter inte lagt sig. Men nu började trafiken på riktigt igen, för i år. I förra veckan kom ångaren Fraser från Motala till Jönköping lastad med järnvägsskenor. Omkring 15 april kommer ångaren Linnea hit från Göteborg. Ångaren Örn avgår från Jönköping lördagen den 17 april. Detta var vårtecken som människorna väntade på.

Insamlingar till de nödlidande fortsatte på olika håll. I Tjärstads kyrka hade Norra Kinda Sångförening haft en föreställning någon av de första dagarna i april 1869. Där samlades in 160 kronor. Hjälpsamheten var stor.

I Gränna hade särskilda insamlingar skett till de nödlidande i Småland. Tillsammans hade stads- och landsförsamlingen samlat in 398:42. Hälften skulle gå till Jönköpings län och resten till Kronobergs och Kalmar län.

Ångbåtstrafiken mellan Jönköping och Stockholm kommer även under 1869 att ombesörjas av ångarna Per Brahe, Esaias Tegnér och Oscar. Första resan från Jönköping sker med Oskar den 19 april.

Detta är året 1869. Det var kanske första året där ordet velociped dök upp i tidningarna. I Stockholm hade på Berns Salonger en velociped uppvisats. Nu skulle den också provas. Två åkare skulle visa detta på var sin velociped. Tre vittnen följde efter i hyrvagn. Starten gick vid Kungsholms Tull. Färden gick till Drottningholm och tillbaka. Det gick på en tid av 59 minuter. Färden gick tydligen bra och velocipeder skulle komma att då och då dyka upp i annonserna.

Velocipeden, eller cykeln skulle medföra nästan något av en revolution i vårt samhälle. Men det skulle dröja in på nästa sekel. Tänk om Anders Magnus Johansson på sitt torp på Börstabols ägor haft en cykel. Han fick arbete med att bygga muren vid Ödeshögs kyrkogård. Jag förmodar att detta var ett beredskapsarbete.

Jag vet inte vilket år detta var, men kanske var det på 1860-talet. Han gick hemifrån sitt torp klockan fyra varje morgon och gick till

Ödeshög. Där arbetade han hela dagen med stenvallen och på kvällen gick han hem igen till sitt torp. Jag vill härmed i tanken överlämna en medalj till honom, och en cykel. Han var morfar till Gunnar Hård i Stava.

Corren skrev den 17 april 1869 att nu helt plötsligt har vi fått fullkomligt vårväder med ett för årsväxten välgörande regn. Sedan i torsdags har termometern stigit till 16 grader. Då fick vi också ett rejält åskväder.

Jordbruksredskap, berättat av en bonde på slätten.

I min ungdom fanns inte andra redskap än vår vanliga krok, harv, bult och sladd, och vad vi fick träla för att få jorden bra. Både människor och kreatur fick slita hund, i synnerhet på styvare jord, och sällan lyckades det oss att få ordentligt bruk på våra åkrar. Det gör ännu ont i mina armar när jag tänker på hur vi under långa tider måste gå på åkern och slå sönder de torra, hårda lerkakorna och ändå få se våra förhoppningar år efter år slå fel. Våra dragare var under vårarna så utsvultna efter vinterns magra halmfodring att de ofta stupade i fårorna. Det gjorde mig ont in i själen att se detta. Sådant var förhållandet på slättlandet i allmänhet.

I skogstrakterna gick jordbruket bättre, där på den lättare jordmånen kunde man bättre reda sig med de ofullkomliga redskapen. Och än idag nyttjar man i dessa trakter inga andra redskap. Under min första tid som egen jordbrukare kom plogen igång. Den var likväl – fastän vida bättre än kroken – till en början ett mycket ofullkomligt redskap. Det var den s.k. stångplogen med skiva av trä, vilken senare utbyttes mot tunn järnplåt. Men den raka stången och den ofullkomliga konstruktionen i allmänhet gjorde den mindre lämplig till användning på stenig eller kuperad mark. På senare tider utbytes den raka stången mot s.k. länk och detta var en väsentlig förbättring. Numera har vi plogar helt och hållet av järn, och så väl ställda att de går i vilken jord som helst, vore den än aldrig så hård eller stenig.

Vad harvar beträffar har vi nu s.k. rullharvar, klösharvar mm, allt redskap som är förträffliga och ändamålsenliga, var och en på sitt sätt, så att både tid och arbete besparas. Det enda man kan anmärka mot dessa är att de är något dyra och kan därför sällan köpas av den mindre bemedlade jordbrukaren.

Vi har nu dessutom en mängd maskiner i jordbruket, såsom såningsmaskiner, skördemaskiner m.m. men de flesta av dem, med undantag av frösåningsmaskiner, höra enligt min tanke, till jordbrukets lur, och användes mig veterligt icke av de egentliga bönderna av det skäl att de icke anses medföra varken besparing eller annan nytta, men är däremot orimligt dyra. Ett förut okänt instrument som är mycket ändamålsenligt på slättlandet och som varje slöjdskunnig själv kan förfärdiga med mycket ringa kostnad och som nästan varje bonde nu har, är hästräfsan.

Vid talet om redskap får man inte glömma tröskverket. Det fanns i min ungdom bara vid stora herrgårdar, och ansågs av oss bönder som riktiga underverk. Nu finns sådana överallt, även vid mindre lantbruk, och är av stor nytta. De välsignas av de fattigas armar, men förbannas av deras magar, ty

genom dem är mången brödkaka frånräknad dessa under de långa, ofta arbetslösa vintrarna.

Tänker jag tillbaka till min första tid som jordbrukare kan jag ej annat än erkänna att jordbruket i detta avseende gått framåt med jättesteg. Måtte tiden alltjämt så fortgå, ty ännu återstår mycket att förbättra.

Så berättade denne gamle slättbonde år 1869 om utvecklingen inom jordbruket.

Senaste nödhjälpslånet på en halv miljon riksdaler har nu fördelats. Kalmar och Kronobergs län får 150 000 riksdaler vardera, Jönköpings län får 95 000, Elfsborg får 75 000 och Blekinge 30 000 riksdaler. Låntagande kommuner skall återbetala med 1/3 vardera av åren 1872, 73 och 74. Detta läste jag i Jönköpings-Bladet från den 22 april 1869.

Gåvor till de nödlidande i Småland från olika håll fortsatte samtidigt att strömma in.

En skara emigranter, ca 300 personer, alla från Södra Vi socken reste söndag morgon den 25 april 1869 med tåg till Göteborg. De beledsagades av en värvare, som enligt emigranterna gett dem vackra skildringar av Amerika, och på så sätt bidragit till deras emigration, samtidigt som han tjänat pengar på dem.

Den 28 april 1868 emigrerade också Karl Oskar Johansson från Gyllinge, broder till min farfars far. Karl Oskar var då 20 år gammal. Han var inte ensam. Det året, 1868, emigrerade 106 personer från Ödeshögs socken.

Alla människor följde med stort intresse väderleken med tanke på skörden. Hur skulle detta år bli? Skulle det bli ett svältår igen, eller skulle det nu bli ett gott år? Den 29 april 1869 började vädret inge bekymmer, särskilt när man tänkte på torkan förra året. Var kanske ny torka på gång, eller var detta en vanlig aprilsommar. Efter sådan brukade det komma majrusk. Så gick tankarna i Jönköpings-Bladet.

Gåvor till de nödlidande strömmar ännu in, enligt tidningen.

Den 1 maj 1869 konstaterades nordlig storm under flera dagar, temperaturen sjönk, men torkan fortsatte.

Corren rapporterade att Blå Porten finns inte mer. Detta gamla anrika värdshus på Djurgården i Stockholm hade lagts i aska vid en eldsvåda.

I våra bygder, utmed Vättern har vi också en plats som heter Blå Port. Hur har det namnet tillkommit? Kan det vara så att den hamn eller ankringsplats som fanns där i gamla tider gett namnet?

För de nödlidande i Småland har en försäljning hållits i en lokal vid Brunkebergstorg i Stockholm. Där såldes skänkta arbeten och andra artiklar. Försäljningen gick bra. Den gav 13 350 kronor som kommer att fördelas på de tre smålandslänen.

Från Blekinge kommer nödrop, särskilt från de norra delarna av Blekinge. Två års dåliga skördar har slagit hårt mot den fattiga befolkningen.

Då och då kom det båtar från Ryssland med rysk råg. De kom till hamnar på östkusten. Det var lång väg dit. Med utsvultna oxar tog det lång tid. Men *utan ryssmjöl hade vi aldrig klarat oss* kunde någon påstå.

Men det kostade pengar, och pengar saknades. Det var kanske där som hjälpen kunde göra nytta, både den statliga hjälpen och all privat hjälpverksamhet.

Den 11 maj 1869 kunde tidningarna berätta om regn, lyckligtvis. De följande dagarna blev vädret det bästa tänkbara, ömsom sol och ömsom regn.

Samtidigt kunde nya gåvor till de nödlidande noteras. Från Härnösand kom 180 riksdaler, av vilka 100 riksdaler skulle gå till Myresjö kommun.

Antalet emigranter på väg via Jönköping mot Göteborg har varit lägre någon tid. Det beror på att det i Liverpool har blivit en stockning. Där står 17 000 emigranter och väntar på båtplats. Ändå går dagligen därifrån stora fartyg överfyllda med emigranter, över till det lovprisade Amerika.

Men i år börjar en direkt ångbåtstrafik mellan Köpenhamn och Amerika. Flera stora ångbåtar har redan börjat denna trafik. I söndags avgick ett fartyg med 1285 utvandrare, därav mer än 1000 från Sverige.

Men under april och maj månader avreste via Jönköping och Göteborg 14865 emigranter och på tidningarnas annonssidor finns stora annonser om resor till Amerika.

Gåvor till de nödlidande strömmar in. Från Norge har kommit 1890 kronor.

Den växande grödan ser vacker ut. Vädret är stadigt och bra. Regn har kommit. Det är växtväder.

På källarmästare Anzons salong i Gränna uppvisas mot en avgift av 25 öre en trehjulig velociped. Den är tillverkad av kopparslagaremästaren Holmgren i Gränna. Han har nedlagt många timmar på att tillverka detta nymodiga fortskaffningsmedel. Han torde förtjäna någon uppmuntran för sin möda. Tag därför velocipeden i närmare skärskådande, uppmanade Grännatidningen sina läsare den 2 juni 1869.

I Linköping kommer att anordnas en simskola för fruntimmer, om tillräckligt antal elever anmäler sig. Avgiften för sex veckors undervisning är 10 riksdaler. Anteckningslista finns i Sahlströms bokhandel.

Sveriges folkmängd utgjorde vid senaste årsskiftet 4 173 080 personer. Vid jämförelse med föregående årsskifte 67/68 hade folkmängden minskats med 22 601 personer. I år lär minskningen bli ännu större.

På torget i Linköping den 30 juni 1869 kostade vete 30-31 riksdaler, råg 27-28, ärter 25-26, korn 20-21, blandsäd 11-12, havre 10-11 och potatis 7-8 riksdaler per tunna.

Torsdagen den 8 juli 1869

Det har nu hållits ett militärmöte på Ränneslätt vid Eksjö. På denna mötesplats har dagligen vimlat av uthungrade och nästan nakna barn från socknar nära och fjärran från Eksjö. Om nätterna har barnen hållit till i stallarna, som vällvilligt blivit öppnade för dem. Ofta har såväl befäl som manskap bespisat dessa barn, som snabbt tar upp varje smula mat som faller till marken. Under två dagar bespisades där 40-50 barn. Det var rörande att se dessa uthungrade barn och se deras glädje när de fick mat. Nöden och eländet ute i socknarna kan härav lätt anas, skrev Jönköpings-Bladet den 8 juli 1869.

Det sociala skydds nätet var inte uppfunnet vid denna tid. Ett människoliv hade inte samma värde då, som det har idag. Men hjälpsamhet och omtanke fanns. Människor hjälpte varandra, det har vi läst om tidigare i denna berättelse. Här följer en kort berättelse om hur det trots allt kunde gå, om man var sjuk och inte hade några vänner till hands.

En arbetskarl vid namn Lindberg kom en dag till Gränna, stadd på vandring till sin hemort Karlshamn. Han var sjuk i någon smittosam sjukdom och blev hänvisad till länslasarettet i Jönköping.

Han vandrade därför vidare, mot Jönköping. Vid Lyckås var hans krafter slut. Han fick då skjuts därifrån till länslasarettet i Jönköping. Men där tog man inte emot honom, eftersom man där inte fick ta emot någon med smittosam sjukdom. Han måste därför återföras till Lyckås, där skjutsen började. Där dog mannen.

Genom tidningarna gick i början av juli 1869 en berättelse om en dräng Moback från trakten av Oskarshamn som dött i Amerika. Han hade testamenterat 36000 riksdaler till gottgörelse åt dem som han bedragit i Sverige. Uppgifterna bekräftades. Det hade kommit 6000 dollars i guld, omkring 23000 riksdaler. Grosshandlare Meurling i Kalmar anmodades att sköta likviden. Efter att skulderna betalats har den dödes son, Moback i Mörlunda, erhållit 150 000 riksdaler efter sin fader.

I början av september stod det helt klart. Skörden var bra i hela landet. Det var gott väder under växttiden och ett gott skördeväder. Det mesta hade redan skördats och införts i ladorna. Med några få undantag var årets gröda den bästa som någonsin kunnat inbärgas. Svälten var över för denna gång.

Hur var nödåren i Holaveden?

I Tidningarna kom nödropen tät. Det närmaste var från Askeryd och Marbäck strax öster om Aneby.

Detta betyder inte att vi i våra bygder klarade oss undan nödåren. Men vi klarade oss sannolikt bättre än socknarna längre söderut. Södra Småland hade det mycket värre.

Vista socken med Gränna, Visingsö, Ölmstad och Skärstad klarade sig ganska bra. Så gjorde också de norra socknarna i Norra Vedbo härad med Adelöv, Linderås och Säby, Vireda och Haurida. Men Lommaryd, Marbäck, Askeryd, Bälaryd och Frinnaryd och flera andra socknar hade det svårare och fick hjälp.

Från Frinnaryds socken finns några uppgifter om tiggande personer. Under några månader hade där 500 personer kommit och gått, *kringstrykande gesäller och bettlande personer*. En trovärdig person hade under tiden 10 december till den 10 maj räknat 423 tiggare.

I boken *Det gamla Säby* har Aron Andersson, född 1869, bonde i Varvestorp i Säby, berättat om att det under nödåren, särskilt det torra året 1868 kom hundratals unga flickor och pojkar söderifrån för att skaffa sig mat och arbete. Många av dem hade gått i veckotal och var alldeles slut och uthungrade. De sökte plats för bara maten. De kom från södra delen av Småland. Här i norra Småland var inte

torkan så hård. Många fick plats här i trakten och stannade sedan kvar i socknen och kallades länge för *sörboar*. Men andra fortsatte till Östergötland.

Det finns ingen statistik över hur många hungriga det fanns i våra bygder denna tid. Inte heller finns det någon uppgift om hur många i våra bygder som tvingades dryga ut mjölet med hasselknoppar, hasselnötter, lavar, enbär och andra bär, ekollon, nässlor, halm m.m.

Det finns berättelser från den tiden om att halm maldes och blandades i mjölet. Många fick förstoppning och kunde dö av det. Andra blev sjuka på annat sätt. *Man åt nästan allt som växte*. På vårarna tappade man björkar och lönnar på saven. Den tyckte alla om.

Från Lommaryd finns en berättelse om barn som inte tålde nödbrödet och därför blev klena och orkeslösa. Detta var inte någon unik situation. Det var många som inte tålde nödbrödet. Man kunde också få svindel har någon berättat.

Mjölet bestod mest av havre, vilket kallades fattigmans råg. Sedan blandades detta havremjöl med *hasselborrar, agnar, lavar, ljungfrö, ekollon och vad man i övrigt kunde hitta på*.

Den dåliga fodertillgången gjorde att korna slutade mjölka. Om det fanns mjölk någonstans var det bara för eget behov. Hösten 1868 fick djuren gå ute fram emot jultiden och våren 1869 fick de gå ut så tidigt som möjligt. Getter och får klarade sig bäst. De fick gå ute även på vintern.

Under den torra sommaren 1868 sinade många brunnar. Vatten till djuren blev ett stort problem. Det berättades från Lommaryd och Vireda om vagnar med bykeså och baljor för vattentransporter till djuren. Det förkom kanske här i Holaveden också. Det var en svår tillvaro att vara både hungrig och törstig! Både människor och djur blev orkeslösa. Det hände att korna inte orkade resa sig.

En bonde berättade en gång att hans kor var så svältfödda att de inte kunde resa sig. Någon tid senare fick han en fråga hur hans kor hade det. Han svarade då att *Jo nu kan de sitta uppe*. Men bakbenen bar ännu inte, som jag tolkar berättelsen.

På grund av foderbristen måste många djur säljas. Marknaden blev övermättad, ingen ville köpa. Då måste man själv slakta och salta ned. Det uppges att julgrisen slaktades extra tidigt denna höst 1868 *för att den inte skulle svälta ihjäl*.

Hästen var ett djur som aldrig åts eller slaktades för köttets skull, men under nödåren gjorde man det på en del håll. Det var i vanliga fall ett *rackaregöra* att slakta och flå hästar. Ingen hederlig person ville ta del i sådant. (häradsbosen eller avdragaren kallades ibland

rackare. Jag har i min berättelse om dråpet i Gyllinge 1855 berättat om häradsbosen Kumling).

Det var inte bara matbrist, det var foderbrist också. Från Norra Vedbo berättas att man åkte till Östergötland och köpte halm, så länge det fanns halm att köpa. När foderbristen fortsatte förekom det att takhalmen blev foder och att ladugårdar på våren 1869 stod taklösa. Detta har uppgivits från Vireda och Lommaryds socknar, inte långt från Holaveden. Men innan man började ta från takhalmen hade man också hämtat starr och vass och slagit ljung.

I våra bygder finns det muntlig tradition om att man under torra år med foderbrist åkte till Tåkern och hämtade vass.

Det året blev det ingen sommar

Jag har genom tidningsartiklar berättat om det kalla året 1867. Men det finns de som genom muntlig tradition minns 1867 som det året då vi inte hade någon sommar. Sommaren kom inte, och inte heller skörden.

Rune Karlsson i Gammalsby i Stora Åby socken har berättat att man i vanlig ordning satte potatis på åkrarna i Gammalsby. Men vintern ville inte ge sig och till slut grävdes potatisen upp igen. Vinter och kyla hade slagit till. Tjälén hade inte gått ur jorden. Det blev ingen sommar detta år i Gammalsby.

Men i folkminnet finns också att det kom rysk råg som såldes på torget i Ödeshög. Kanske det var den som hjälpte många människor att överleva.

Kalle i Dalen har berättat om vintrarna 1867 och 1868. Det var sträng köld och det var missväxt. Det var torra brunnar. Kräken måste med stora besvär drivas till åar och sjöar.

Bygdeberättaren Carl Blom har berättat mycket om gamla tider Han påminde sig också nödåren och berättade följande:

År 1868 var det dåligt med mjölet och då fick vi mjöl från Ryssland. Det var kaptén Rosén på Alvastra, som åkte till Norrköping och hämtade flera lass mjöl från skutor, som kommit från Ryssland. Han kom körande till Ödeshög med mjölet i bastsäckar säkert lastade på en stor stegvagn. Mjölet låg i finare säckar som i sin tur låg i bastmattor, och det lär ha kommit så från Ryssland. Rosén stannade på torget och det spred sig som en löpeld att det fanns mjöl till salu och gummorna kom skenande med sina påsar – man fick ha en säck eller påse med sig när man köpte mjöl på den tiden – och Roséns inspektor vägde upp. Mor köpte ett pund för 2 riksdaler. Snart var lasset slutsålt och alla hade inte fått köpa. Det blev tandagnissel, men kaptén Rosén – en herre som kunde ryta och svära – gjorde detta också nu och talade på sitt sätt om att drängen skulle få åka

efter ett lass till. Han gjorde detta och sålde slut på mjölet som var fint och gav lättbakat och gott bröd.

I Östgöta-Bladet från den 8 september 1950 finns en berättelse av Johan Karlsson från Heda socken. Han bodde då på Rosenlunds ålderdomshem i Ödeshög. Han berättade följande:

Han föddes i Svanshals socken 1861. Fadern dog när Johan bara var sex år gammal och det blev mors lott att ensam dra försorg om sex barn, ingen lätt uppgift. Barnen fick hjälpa till så fort det var möjligt. Johan fick försöka med det när han var sju år gammal, det lilla som var möjligt. Det gällde jordbruk och det fortsatte han med så länge krafterna stod bi.

Ända sedan han var ett år gammal har han bott i Heda socken, förutom under fyra år då han tjänade hos en präst i Rök. 1889 gifte han sig med en flicka från Hogstad. I 40 år levde de tillsammans tills hustrun dog 1929. De bodde i ett eget ställe i Tjugby, men när hustrun gick bort blev han tvungen att sälja.

Sedan hyrde han hos en bonde i 15 år och sysslade med trädskötning och lite av varje.

Första sommaren han var ute och tjänade fick han 30 kronor men sedan steg lönen till 70 kronor andra året och som ladugårdskarl kom han upp i 110 riksdaler. År 1877 gick lönerna ner och det var ont om arbete ett tag, man fick ta den plats man kunde få.

Så minns han året 1868 hur ont om mat det var då. En gång gick mor till en grannfru och ville köpa fyra kappar säd till bröd, men det blev nej till det köpet. Då grät mor ty vi hade inget att äta, men när det gått några timmar skickade grannfrun sin piga med bud att vi kunde få lite grålinser, vicker. Av det mjölet blev brödet grönt.

En kapten skickade efter ryssmjöl som sedan såldes på torget i Ödeshög. Pengar fanns det kanske under nödåren men inget att köpa.

Detta var Johan Karlssons berättelse från nödåren. Han hade klara minnen av matbrist.

Ur kyrkoböckerna

Har kyrkoböckerna något att berätta om nödåren? Rimligen borde matbristen ha bidragit till sämre hälsa, kanske till undernäring och därmed till ökade dödstal.

När jag studerade död- och begravningsböckerna kunde jag se att dödstalen ökade något under nödåren.

När jag studerar dödstalen i församlingar som varit mera utsatta kan jag mera säkert konstatera ökade dödstal.

Slutsatsen blir att våra bygder klarade nödåren någorlunda bra. Det förekom matbrist, det fanns hungrande barn och vuxna och det förekom bristsjukdomar, men ändå kom vi undan de värsta plågorna. Kanske var det ryssmjölet, kanske var det hjälpande

grannar och vänner som hjälpte många att klara sig. Kärlek och omtanke har alltid slagit broar mellan människorna.

Jag vill nu se lite på utflyttningen. Torp och backstugor tömdes. De som hade pengar till en amerikabiljett valde detta alternativ. De andra fick välja något inom Sverige. De lämnade sina hem och gick ut i påtvingad hemlöshet.

Många människor från våra bygder har under årens lopp lämnat hembygden. Många har hamnat i hemlöshet och ännu större fattigdom. Mina tankar gick till Lars Håkansson från Lakarp som efter många problem flyttade till Stockholm för att söka lyckan där. Han dog 1849 på Adolf Fredriks fattigförsörjning. Jag kan således inte räkna in honom i nödårens antal. Men ändå vill jag nämna honom.

Under 1860-talets nödår förekom säkerligen många liknande mänskliga katastrofer, där människor dog i tysthet, i hunger och fattigdom, bortglömda.

Emigrationen

Det var svårt att få allt att gå ihop i dessa nödårstider, inte minst ekonomiskt. Vid dåliga skördar fanns inte mat åt alla, särskilt inte åt backstugusittare och torpare, och i nästa steg stod småbönderna.

Det var inte bara att få mat till sin överlevnad, det gällde också att få ihop till skatter och arrenden. Under dessa år av dåliga skördar ökade konkurserna många gånger om.

Det var då som Amerika blev den enda utvägen. Tänk på alla resonemang, på alla tårar runt köksborden när detta diskuterades. Kanske var det männen som drev ämnet hårdast. Hustrur ville gärna tänka på sina föräldrar och vänner. Så gick resonemangen vid köksborden.

Att emigrera till Amerika var inget nytt vid mitten av 1860-talet. Vem som var den förste från våra bygder vet vi inte. Från Gränna stad och socken reste ett 40-tal till Amerika redan på 1840-talet, bl.a. från Lappatorpet. Från Ödeshögs socken började emigrationen på 1850-talet.

Från Stockseryd flyttade tre syskon 1850. Från 1852 och några år framåt ökade emigrationen och då berördes nästan alla byarna i vår bygd, Holkaberg, Stavreberg, Kushult, Kulhult, Tällekullen, Rossholmen och Bodebol. Åren runt 1860 minskade flyttningarna men år 1866 tog de fart igen för att år 1869 nå den högsta siffran, 106 personer från Ödeshögs socken.

Utvandringen till Amerika hade en klar koppling till nödåren. Det var kampen för överlevnad som drev de flesta till Amerika. Men det fanns också andra orsaker. Detta var i väckelserörelsens tidevarv

och religiösa skäl kunde också ingå. *Till det stora landet i väster, där ingen kung finns och inga präster.* Så löd ett talspråk.

I Stava byggdes 1866 ett missionshus. Det hade planerats under lång tid och 1866 stod det klart. Det blev en samlingspunkt för bygden. Ända från Bodebol fanns medlemmar i den förening som bildades.

Min farfars far, August, och hans föräldrar var engagerade i denna verksamhet. Men åter till emigrationen.

Det var alla sorters människor, inhyses, backstugusittare, torpare och bönder som emigrerade. Där fanns nyfödda barn och där fanns gamla människor.

Den äldsta som jag funnit bland emigranterna 1868 var en kvinna, 84 år gammal, från våra bygder.

Men de allra flesta var unga män och kvinnor som konstaterat att Sverige inte längre hade plats för dem, ingen rimlig möjlighet att överleva.

Efter nödåren 1867-69 minskade emigrationen några år, men sedan tog den ny fart igen under 70- och 80-talen.

Min farfars far, August, såg alla sina syskon flytta till Amerika. Hans äldste bror, Karl Oskar, var den förste. Han reste sin väg redan 1868, mitt under nödåren.

Sedan dröjde det till 1879 då brodern Anders Herman reste. År 1880 var det Frans, 1882 var det tre syskon, Gustaf, Aron och Anna. Det återstod sedan Viktor som dröjde till 1887. Sedan var August ensam kvar i Sverige.

De flesta blev bönder i Iowa. Det gick bra för de flesta, men en av dem *flyttade åt ett annat håll och avhördes inte.*

Det har berättats att Anna ångrade sig och ämnade återvända, hem till föräldrarna i Gyllinge. Men hon gifte sig och stannade sedan kvar. På sin ålderdom satt hon *ensam* bland alla barn och barnbarn.

Hon kunde ingen engelska och hennes barn och barnbarn kunde inte tala med henne. Hon blev isolerad. Jag förmodar att hennes tankar ofta gick till hennes barndoms- och ungdomstid i Sverige. .

Våra amerikanska släktingar besökte Sverige på 1930-talet. Då var August i Öjan död. Han dog 1916. Hans hustru Ida dog 1930.

Då och då har jag kontakt med min släkting Waine och hans hustru Gloria i Urbandale i Iowa. När de besökte oss i Sverige för ett 10-tal år sedan konstaterade Waine vid något tillfälle att han såg inga fattiga människor i Sverige.

Efterord

Detta var min berättelse om nödåren på 1860-talet. Den är inte uttömmande. Här finns inte alla svar, här finns bara sådant som jag funnit i mina gömmor, och velat berätta.

Det är en berättelse om den tidens problem, om den sociala nöd som då fanns här i våra bygder.

Men den sociala nöden tog inte slut när människorna flyttade till städerna. Den finns nu i annan form, i förorternas betongkolosser. Ett stort antal förorter är idag svåra problemområden. Vi kanske där kan hitta många människor med rötter i våra bygder?

Var tid har nog av sin plåga.

Vi lämnar nu dessa sorgtyngda tankar bakom oss. *Den gamla goda tiden* var inte god. Idag har vi det bättre. Känn hur tacksamhet fyller våra sinnen. Vi mår bättre när vi tänker positivt.

Jag ber att få återkomma med flera berättelser om livet i Holaveden.

Källor

Gränntidningen, Corren och Jönköpings-Bladet.

Kyrkoböcker

Kommunalstämmoprotokoll från Ödeshögs socken

Intervjuer

Tryckta källor

Linderås och Adelöv, två socknar i Holaveden, Erik Lönnerholm

Nödåren 1867-69 i Norra Småland, Ernst Holm och Egil Lönnberg

Säby, det gamla Säby, Aron Andersson

Ödeshög genom seklerna, Ödeshögs kulturnämnd.

Jönköping i oktober 2017

Arne Ivarsson

Kungsgatan 13, 53 31 Jönköping, 036/71 32 33.

(arne.ivarsson@outlook.com)